КРАЕЗНАВСТВО

№ 1

УКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ КРАЄЗНАВСТВА
ХАРКІВ, 1927

[91 (05)]

ЗМІСТ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

КРАЄЗНАВСТВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО КОМІТЕТУ КРАЄЗНАВСТВА.

ХАРКІВ. 1927 р. | 1 | Адреса редакції: Харків, Шпитальний завул. Ч. 5 (Біологічний корпус). Український Комітет Краєзнавства. Тел. 2-09.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Починаючи видавати періодичний орган, Український Комітет Краєзнавства надто добре розуміє всі труднощі, що стоять на шляху такого видання, але широкий ріст краєзнавчої роботи на місцях конче вимагає розпочати заходи до ув'язки цієї роботи, до об'єднання краєзнавчої думки.

Завдання журналу Комітет ставить невеликі, маючи на увазі, що життя покаже, які з цих завдань пекучіші, додасть низку нових завдань, що їх Комітет не передбачив.

Краєзнавчі сили розкидано по найдальших закутках України. Окремі краєзнавці, ба навіть гуртки й товариства проміж себе не звязані, часто не знають про своє сусіднє існування, здебільшого одірвані від культурних осередків, лишаються на призволяще, переводять роботу помацки й самотужки. Наслідки їхньої роботи гинуть, невідомі для инших дослідників і для ширшої науки.

Отже журнал „Краєзнавство" ставить за головну мету об'єднати краєзнавчі сили УСРР, об'єднати їхній досвід, своєчасно повідомляти про новини краєзнавчої думки в УСРР і за її межами. Разом з тим журнал мусить на своїх сторінках відбивати краєзнавчу роботу на Україні як у формі систематичної інформації, так і друкуючи окремі праці краєзнавців.

Комітет певний в тім, що за активною допомогою краєзнавчих сил на місцях журнал зможе виконати поставлені завдання.

Редакція.

М. Криворотченко.

Чергові завдання Українського Комітету Краєзнавства.

Минуло півтора роки з часу, коли Всеукраїнська Краєзнавча Конференція дала директиви Українському Комітету Краєзнавства. Ці півтора роки попередньої роботи дали змогу виявити головні моменти краєзнавчої роботи на Україні, а найголовніше — з'ясувати реальні можливості, що їх має наше краєзнавство. Тільки на підставі цієї попередньої роботи Комітет має змогу розпочати планові заходи, стати до виконання цілком конкретних головних завдань.

Одне з перших завдань, що стоять перед У. К. К. це — *виявити по можливості всі краєзнавчі сили УСРР.*

Попередній облік, що його було переведено на початку минулого року, дав дуже неповні й непевні відомості. Молодість краєзнавчого руху на Україні взагалі, надто пізні заходи до його організації й об'єднання в єдинім центрі, а з того — брак певних традицій краєзнавчої роботи на місцях і певних організаційних тенденцій,— призвели до цілковитої розпорошености роботи й сил краєзнавчих. Маємо випадки досить густо розкиданих в одній окрузі краєзнавців, що не знаються поміж собою, провадять роботу на свій страх, не знаючи, куди звернутися з її наслідками, де знайти корективи, пораду. З розвитком і зміцненням шкільної й політосвітньої мережі виникають шкільні й сільські краєзнавчі гуртки при школах і сельбудах та хатах-читальнях, які знову лишаються на власні сили, витрачаючи енергію на здобування основних методів і форм роботи, вже давно в иншім місці знайдених і випробованих. Разом з тим деякі старіші краєзнавчі організації, що не змогли піти в ногу з сучасними вимогами життя, розвалюються й зникають, часто зберігаючи своє ім'я на порожнім місці ще низку років.

Краєзнавчий рух, яко громадський рух, де-далі дужче втягає до своїх лав активні дослідницькі й любительські сили, що-далі збільшуються наслідки краєзнавчої роботи на місцях, але реальними й найдужче корисними вони будуть тільки тоді, коли ми матимемо повне уявлення за те: *хто працює в краєзнавстві, де він працює, що і в якій саме галузі робить, які наслідки в роботі має, де ці наслідки й хто про їх знає.*

Тільки знаючи дійсний стан нашої краєзнавчої роботи, кількість і якість робітників та стан організованости краєзнавчих сил — зможемо

уникнути повторности в роботі, випадковости її, часто цілковитої безпорадности робітника краєзнавця.

Одночасно цей облік дасть нам нарешті краєзнавче обличчя кожної округи, й ми зможемо уникнути того абсурду, що його подекуди маємо нині, коли окремі краєзнавці не знають, що у їх місті є краєзнавчий осередок, гуртки в районах не чули, що в окрмісті є окружне бюро краєзнавства, а окрплани запитують Держплан, де їм шукати краєзнавців, коли у їх під боком є краєзнавча організація.

Комітет дивиться на облік краєзнавчих сил не як на формальний обов'язок — *цей облік є завданням великого громадського значіння*. Перевести зазначений облік Комітет зможе тільки тоді, коли самі краєзнавці з повною увагою поставляться до цього завдання й активно підуть на зустріч Комітету, подаючи відомості про всіх відомих їм краєзнавців і краєзнавчу роботу їхньої округи.

До останнього часу краєзнавці на місцях випробували різних організаційних форм, а оскільки краєзнавчі організації не мали юридичного обличчя, то їм доводилося йти в прийми до різних установ і тим звужувати свою роботу, підпорядковуючи її завданням цих установ.

Минулий рік дав змогу вибрати відповідні життьові організаційні форми й здобути юридичну базу роботі. Нині Український Комітет Краєзнавства ставить за чергове завдання перевести остаточно організаційне і юридичне оформлення краєзнавчої роботи. УКК розробив типовий статут Краєзнавчого Товариства, і цей статут затверджено Міжустановчою Комісією при Н. К. В. С. *).

Річ ясна, що ні облік, ні юридичне оформлення краєзнавчих товариств не дають ще повного звязку Комітету з місцями. *Тільки постійна участь Комітету в різноманітнім житті місцевих краєзнавчих організацій зможе утворити органічний звязок, повну єдність і монолітність краєзнавчої роботи в цілому.*

Першим кроком до цього мусить бути періодичне видання Комітету — журнал, що давав би змогу реально об'єднувати краєзнавчу думку, що міг би ставити перед краєзнавцями актуальні проблеми, висунуті сучасним життям, що давав би відповідні вказівки не тільки *„що робити"*, а і *„як робити"*. Разом з тим журнал мусить стати осередком, де, як у фокусі, збиратимуться відомості про всю краєзнавчу роботу на Україні.

Звичайно журнал може стати дійсним люстром краєзнавчої роботи тільки тоді, коли місцеві організації й окремі широко розкидані краєзнавці подаватимуть як-найдокладніші відомості про краєзнавчу роботу в їхнім районі. Тільки за такої умови журнал може зробитися тим осередком, де скупчуватиметься весь різнобічний і досі ще ніде не висвітлений і не обрахований досвід краєзнавчої роботи.

За активною участю місць Комітет сподівається перевести це завдання в життя, бодай у найменшій мірі, давши хоч невеликий, але постійний орган краєзнавчий.

*) Цей типовий статут подано в цьому числі на стор. 35.

За минулий час Комітет зібрав уже силу матеріялів про роботу місць, про вимоги й сумніви місцевих організацій і окремих краєзнавців, про заходи до налагодження ширшої краєзнавчої роботи. Отже нині Комітет може приступити до систематичної допомоги місцевим робітникам, і в плані своєї ближчої роботи ставить подавати на місця схеми дослідів, програми, поради й инші методичні й технічні вказівки. В основу цієї роботи лягає різноманітний досвід краєзнавчої роботи так різних республік СРСР, як і УСРР. Річ ясна, що і в цій справі участь місцевих робітників, їхній досвід, їхні корективи до матеріялів Комітету допоможуть прискорити виробити сталі методи й певний твердий шлях у краєзнавчій роботі.

Організованих краєзнавчих сил у нас ще обмаль. Сила закутків нашої Республіки вимагають дослідження. Разом з тим у найглухіших закутках завжди знайдеться хоч одна людина, що зможе зацікавитися вивченням своєї місцевости. Краєзнавчий рух громадською своєю суттю вимагає притягти до краєзнавчої роботи як-найширші кола радянського суспільства, а по своєму головному завданню потрібує охопити бодай первісним дослідом як-найдальші кутки території УСРР.

Комітет поставив за чергове завдання створити широку мережу кореспондентів *) і сподівається, що в такий спосіб уже в ближчий час можна буде в найдальші закутки кинути практичні вказівки по роботі і звязати ці кутки в їхній краєзнавчій праці з культурними осередками.

Звичайно і в цій справі допомога місцевих робітників дасть змогу Комітету прискорити охоплення звязком найдальших точок УСРР.

Починаючи планову роботу, Український Комітет Краєзнавства ставить собі завдання невеликі на перший погляд, але з огляду на об'єктивні умови й вимоги часу він мусить обмежуватися тільки тими завданнями, що їх він зможе реально виконати. Разом з тим від реалізації поставлених завдань у великій мірі залежить дальша робота краєзнавча в цілому й поширення роботи Комітету,— відношення бо суспільства в цілому до краєзнавства й матеріяльна база його цілком залежить від реальних наслідків і суспільної корисности краєзнавчої роботи.

Всю свою роботу Комітет спирає на постанови першої Краєзнавчої Конференції, отже всі заходи свої справлятиме в бік найбільших досягнень у галузях актуальних нині, в царині вивчення виробничих сил і виробничих можливостей, в напрямку дослідження способів у ближчий час допомогти суспільству зміцнити й розвинути народнє господарство.

Цей практицизм, підкреслений в резолюціях конференції, ніяк не обмежує краєзнавців на місцях в їхній роботі, він мусить дати тільки певний ухил цій роботі, загострити увагу на тих моментах, що їх досі здебільшого обминали краєзнавці, покладаючи вивчення їх на різні державні інституції.

Цей практичний ухил вимагає того, щоб краєзнавчі сили на місцях з перших же кроків своєї роботи дбали про увязку своєї роботи з реальними потребами життя своєї місцевости, отже як-найтісніший звязок

*) Положення й план роботи кореспондентів див. у цім числі, стор. 39.

їхньої роботи з роботою планових і дослідчих установ округи мусить бути черговим завданням краєзнавчої роботи місць.

Велике і складне завдання плановости заходів у роботі громадських організацій, що ще не мають певних організаційних форм, що не мають тісного й органічного звязку з своїм центром, не можна перевести за короткий час. Багато буде вад і шукань найліпших шляхів. Тільки велика надія і певність у дружній роботі всіх краєзнавчих сил і виявлене вже бажання місць упланувати свою роботу дає Комітету змогу сподіватися, що ця плановість не залишиться на перших кроках.

К. Дубняк.

Вивчення продукційних сил і краєзнавство.

Не одну тисячу років несе свої води сивий Дніпро до бурхливого Чорного моря, не одну тисячу років лежить уже кам'яне вугілля в надрах Донбасу чи залізна руда на Криворіжжі, не одну тисячу років Україна відзначається своєю родючою чорноземлею.

Зовнішня природа залишається відносно незмінною, постійною протягом багатьох тисяч років, тоді як соціяльне життя людскости, оточеної тою природою, невпинно міняється, розвивається. Хіба можна порівняти наше сучасне життя з життям до революції, з життям за часів козаччини, за часів Київської Руси, або ще давніших часів?

Так само і внутрішня природа людини, себ-то її психо-фізіологічна організація, залишається майже незмінною протягом багатьох і багатьох тисяч років, а соціяльне життя людскости, незалежно від того, все розвивається й розвивається.

Очевидно, коли господарство нашого селянина тепер не таке, яким воно було 10, 100, 500 років тому, коли господарство німця-колоніста далеко вище від господарства суміжного з ним селянина-українця, а господарство нашого поселянина за Каспієм пішло вперед від господарства тубільця-мандрівника, то це все не залежить ні від зовнішньої природи, що оточує людину, ні від унутрішньої природи самої людини. Природа є лише те тло, на якому розвивається діяльність людини. Не може, наприклад, ескімос сіяти пшеницю на кризі, або степовик України полювати за білим ведмедем. Сама-ж по собі природа ще не визначає тіх шляхів, що ними йде історичний розвиток людськости.

Але людина живе серед певного природнього оточення. І коли ми простежимо життя людини на тій чи иншій території протягом багатьох віків, то побачимо, що вся історія того чи иншого народу є безперестанна боротьба з природою. Людина бореться з природою, чім далі дужче опановує її, вживаючи для тої боротьби безліч різного знаряддя, все удосконалюючи останнє. Від первісної камінюки чи ломаки людина протягом багатьох віків дійшла до сучасної техніки з її різноманітними машинами. Від первісних спостережень природи людина дішла до знання,

до науки, що, використовуючи її досягнення й тим удосконалюючи техніку, людина все більш і більш опановує природу.

Одвічна боротьба людини з природою приводила до удосконалення засобів тої боротьби, до використання більшої кількости різних знарядь, приводила також і до боротьби людей між собою за оволодіння тими засобами боротьби з природою. В чиїх руках засоби боротьби з природою й оскільки вони удосконалені, від того залежав і залежить увесь хід життя людського.

Отже, життя людське в своєму історичному русі є одвічна боротьба з природою і разом з тим класова боротьба, боротьба тіх, хто не має засобів виробництва з тими, хто цими засобами володіє.

Всі ті сили, що ними людина користується в боротьбі з природою, що їх вона втягає в ту боротьбу, звуться продукційними силами.

Продукційні сили певного суспільства увесь час міняються, набуваючи нового й нового вигляду; так само в певний час стан продукційних сил різних суспільств буває неоднаковий. В одних державах продукційні сили більш розвинені, а в инших — менше. Більше чи менше опанування природи людиною залежить від розвитку продукційних сил певного суспільства, а стан розвитку продукційних сил того суспільства залежить від високого чи малого ступня розвитку техніки.

З чого-ж складаються продукційні сили? Найголовнішою продукційною силою є сама людина, як робоча сила в самому широкому розумінні цього слова; далі до продукційних сил належать ті природні ресурси й ті сили природи, що їх людина втягає у свою виробничу діяльність, що ними вона користується в своєму виробництві і, нарешті, техніка виробництва так само в самому широкому розумінні.

Самі по собі природні ресурси ще не є продукційна сила; лише тоді, коли на певному ступені розвитку техніки, людина починає використовувати ті природні ресурси, вони стають продукційною силою, бо людина притягла їх до свого виробництва.

Стан продукційних сил певного суспільства визначає, власне, і виробничі відносини і соціяльний устрій суспільства, визначає його політичну й економічну міць.

Не дивно тому, що коли на розлогому терені СРСР до державного керма стала нова творча сила — пролетаріят, скрізь стихійно повстало гасло — вивчати, використовувати й розвивати продукційні сили радянських республік.

Стихійне прагнення до вивчення продукційних сил свого краю вилилося в могутній громадський краєзнавчий рух, що охопив усі активні верстви радянського суспільства — робітника, селянина-передовика, комсомольця, червоноармійця, студента, вчителя, агронома, професора і т. и. Виробниче краєзнавство, краєзнавство, що вивчає продукційні сили свого краю з метою допомогти планово-державному будівництву, прискорити й поглибити індустріялізацію країни, піднести культурний рівень народніх мас і народнього господарства, — таке краєзнавство, тільки таке, а не яке инше, потрібне й можливе в наших радянських умовах.

„Краєзнавство,— каже Н. К. Крупська,— слід тлумачити не в старому розумінні, не в розумінні тільки археології, фольклору або вивчення пам'яток старовини, а в розумінні вивчення усієї суми економічних і політичних чинників“ („Красный библиотекарь“, 1926 года, № 12, ст. 11).

На такому погляді на краєзнавство стояла й 1-ша Всеукраїнська Краєзнавча Конференція (травень 1925 р.), в постановах якої, між иншим, читаємо: „Підход до краєзнавства мусить бути практичний, тоб-то краєзнавство мусить підготовляти ґрунт для поширення виробничої, наукової й освітньої роботи; в основу всіх краєзнавчих дослідів мусить лягти завдання як-найбільшого й найшвидчого підвищення продукційних сил нашого суспільства“.

Продукційні сили вивчають не тільки краєзнавчі організації, а й планово-державні та громадсько-господарські установи, а також і різні науково-дослідчі інституції. Та чи инша спеціяльна інституція, чи то планово-державна, чи науково-дослідча, об'єктом свого вивчення має певну продукційну силу, напр., рослину, ґрунт, руду, залізницю і т. и. Краєзнавство-ж, вивчаючи продукційні сили й виробничі відносини, оперує завжди економічною одиницею, звязаною з певною географічною територією. Об'єктом краєзнавства є завжди певна економічна одиниця — село, хутір, місто, район, округа, фабрика, завод і т. и.

Оскільки ця економічна одиниця звязана з певними територіяльними межами, то краєзнавство вивчає стан продукційних сил і виробничих відносин також і певної території. Краєзнавство студіює певний район або край, яко ґрунт для розвитку місцевих продукційних сил в цілому.

Вивчаючи продукційні сили території, краєзнавча організація (товариство, гурток) не тільки сама провадить науково-дослідчу роботу, а й використовує працю спеціяльних науково-дослідчих інституцій та державно-господарських установ, використовує здобутки всіх наук що до своєї території.

Життя, в найширшому розумінні цього слова, завжди міняється, невпинно розвивається; сьогодні воно не таке, як учора, а взавтра не таке, як сьогодні; иншими словами, краєзнавство не може задовольнитися статичним, описовим вивченням продукційних сил свого району,— воно мусить показати його динаміку в минулому, оскільки воно приводить до сучасного, в сучасному і перспективно-майбутньому.

Краєзнавство, вивчаючи продукційні сили свого краю, увесь час ставить питання — *чому, через що, для чого* — розшукує причинність, взаємозвязок між різними явищами життя, дає відповіді на ці питання.

Краєзнавство дає синтетично-причинну фотографію продукційних сил свого району. Але синтетична всебічна характеристика території не буде повна, коли краєзнавець не з'ясує того значіння, яке має його район в господарстві держави та Союзу, бо не можна-ж мислити свій район якимсь ізольованим островом, не звязаним з життям всесвіту.

Головна і основна праця краєзнавчих організацій, до якої треба прагнути в процесі попередньої науково-дослідчої роботи — є вичерпана

монографія певної економічно-територіяльної одиниці, яко суми багатьох продукційних сил її.

Пояснимо конкретним прикладом. Ботанік іде до лісу й там уся його увага зосереджується на окремих рослинах; зоолог у тому-ж лісі вивчає життя тварин; ґрунтознавець у тому-ж лісі вивчає ґрунти. Але ботанік за деревами, зоолог за своїми животинами, а ґрунтознавець за ґрунтами часто-густо не помічають лісу, як своєрідного краєвиду, характерного для даної території.

Розуміється, окремий краєзнавець може бути і ботаніком і зоологом і ґрунтознавцем, але перед усім краєзнавець мусить бути синтетиком. Він на підставі матеріялів, здобутих у лісі ботаніком, зоологом, ґрунтознавцем та иншими дослідниками, мусить причинно-зв'язково, синтетично схарактеризувати ліс у цілому, як характерний краєвид, що є базою для господарської діяльности людини і часто обумовлює й скеровує розвиток продукційних сил і напрямок виробничих відносин району.

Всебічне вивчення сучасного життя, так в місті, як і на селі, є важлива справа не тільки наукового, а й політично-економічного значіння; і потреба розвязати питання економічно-державного характеру (напр., питання районування) та синтетично-монографічно простудіювати і всебічно освітлити сучасне життя кожного села і міста з усіма їх різноманітними особливостями — є пекуча потреба.

Краєзнавча праця мусить розкрити розвиток і зріст нашого народнього господарства статично, динамічно і перспективно, мусить виявити закономірності, без знання яких не можливо керувати розвитком господарства *).

В сучасних умовах оточення капіталістичними державами економічний розвиток СРСР гарантовано лише розвитком індустрії, перетворенням СРСР в країну суто-індустріяльну. Тому одною з вихідних точок сучасного краєзнавства мусить бути постанова XIV з'їзду ВКП(б), де сказано: „вести економічне будівництво так, щоб СРСР з країни, що довозить машини й приладдя, перетворити в країну, що виробляє машини й приладдя".

Краєзнавчі сили Союзу і слід мобілізувати на допомогу індустріялізації Союзу, міста і села, на виявлення природніх і трудових можливостей, що забезпечували б максимальну індустріялізацію промисловости й сільського господарства кожного району, міста, села.

Проблема вивчення продукційних сил країни з метою практичного їх використання в політичному житті і економічно-культурному будівництві радянських республік, зокрема — в індустріялізації країни, ця проблема давно вже стала головним завданням нашої радянської сучасности. В даний момент всю увагу радянського суспільства й держави скеровано на вивчення продукційних сил: весною цього року відбудеться II Всесоюзна конференція в справі вивчення продукційних сил СРСР, а перед тим, як підготовча до всесоюзної, відбулася така-ж конференція і на Україні.

*) С. Драгоманів.—„Культ. і Поб.", 1926 р., ч. 8.

Роля краєзнавства в справі вивчення продукційних сил величезна. Планово-державне будівництво, науково-дослідча праця й краєзнавчий рух,— це ті основні чинники, що складають формулу організації вивчення продукційних сил. Заходи планових органів, як-що вони не спиратимуться на громадський краєзнавчий рух і не використовуватимуть здобутків науки, матимуть невеликий успіх. Тому на майбутніх конференціях і в підготовчій до їх роботі як-раз і буде звернуто велику увагу на розвязання питання контакту й погоджености роботи планових установ з науково-дослідчими й краєзнавчими установами та організаціями.

Краєзнавчі організації мусять пам'ятати, що на них радянською владою й радянським суспільством покладається велика надія що до беспосередньої, активної й продуктивної участи в справі вивчення продукційних сил Союзу, відновлення, реконструкції та індустріялізації нашого народнього господарства.

Дм. Зайцев.

Краєзнавство і шкільний програм.

На тему „краєзнавство і учитель", „краєзнавство в школі" та ин. написано вже чимало. Ще більше говорено про це на різних конференціях та з'їздах, починаючи від районових і до всеспілкових. Над „краєзнавством" сидить що-вечора наш масовий шкільний робітник і у великому місті, і на далекому хуторі, підготовлюючи свою роботу в школі на завтра.

Проте, до цього часу в цьому питанні багато ще є неясностей та плутанини. Головна причина цієї плутанини полягає в тому, що змішалися два питання: роля учителя, як краєзнавця-громадянина, і краєзнавча робота учителя в школі, як основа шкільної роботи.

Ми не будемо вже зупинятися на першому і з'ясовувати ролю учительства в справі вивчення місцевого краю. Ще за тих часів, відколи почали виникати в старій Росії різні місцеві наукові товариства, учительство зайняло в них поважне місце і займає його до цього часу. Навіть більше,—учитель, як часто-густо єдина культурна сила нашого села, вже усвідомив себе на цій роботі і зробився головним організатором і практичним робітником на полі сучасного краєзнавства.

Нас цікавить друге питання — краєзнавча робота в школі. Тут у нас до цього часу багато незрозумілого і непогодженого і, що найгірше, ще так багато абстракції.

З одного боку педагогіка, використовуючи всі дані фізіологічного та соціологічного порядку, які були в її розпорядженні, з'ясувала краєзнавчу основу та її необхідність для нашої школи. Теоретичні міркування знайшли собі втілення у відомих програмах ГУС'а, де в основу шкільної роботи було покладено вивчення трудової діяльности місцевого населення у відповідному місцевому оточенні природньому та соціяльному. Закріплена програмами краєзнавча основа шкільної роботи була передана

в масу учительства і прийнята нею. Велику ролю в популярізації її відограла перепідготовка та праця в самоосвітніх учительських гуртках. Ми спостерігаємо, що гасло, виголошене Н. К. Крупською на одній з конференцій, а саме: „підготовка краєзнавча повинна стояти в справі підготовки учительства на першому місці",— знайшло собі широкий відгук і спроби переведення в життя. Нарешті, де-які заходи було вжито й нашою Наркомосвітою за-для того, щоб підготовити студенство педагогічних вузів до переведення шкільної роботи на краєзнавчій основі.

Але тут наступає той момент, коли справа виявляє свою другу сторону, коли краєзнавство в школі, разом з програмами, учителем і дітьми опиняється у тому трагічному становищі, яке ми спостерігаємо скрізь, коли ближче приглянемося до більшости наших шкіл.

Програми, за-для того, щоби забезпечити краєзнавчу основу шкільній роботі і певну долю ініціятиви й творчости з боку учителя, подаються дуже короткими, схематичними. Вступна стаття до програмів пропонує учителеві „заповнити схему програмів місцевим матеріялом". Тут і повстають перед учителем два основних питання: як заповнювати ці програми місцевим матеріялом і як потім користуватися ними в школі.

Ці два питання біжучої щоденної роботи учителя ще остаточно не розв'язані для масового робітника. Зайвим доказом цьому може послужити стаття, що її надруковано недавно в „Известиях ЦБК", № 10, 1926 р.

Життя вимагає того, щоби допомогти масовому вчительству найшвидче розв'язати обидва питання. Першого з них ми спробуємо торкнутися зараз. Робота по складанню програмів, „розгортання комплексів", як прийнято у нас висловлюватися, примушує учителя здебільшого думати над тим, як планувати комплекс (себ-то, матеріял) і де цей матеріял здобути. Планування матеріялу передбачає в першу чергу з'ясування обсягу того матеріялу, що його треба вкласти в схему Порадника; обсяг треба мислити в розумінні територіяльному і кількосному. В практичній щоденній роботі учителя часто-густо можно зустрінути або величезне нагромадження матеріялу, або занадто обмежену кількість фактів, явищ і вправ. В одніх випадках, в підтемі „наша кооперація", відправляючись від тих продуктів, що продаються в місцевій кооперативній крамниці, учитель сягає до рочдельських кооператорів у один бік і до кави, фінікових пальм, кокосових горіхів і, нарешті, до тих крабів, що лазять по стовбурах пальм за цими горіхами (бо відповідний малюнок він бачив випадково у старому ілюстрованому журналі) — у другий. В иншому випадку матеріял не виходить за межі чотирьох стін кооперативної крамниці та коліру даху її. По-за кількістю матеріялу, в подібній темі змішується без усякої системи й район села, й Великобританські острови, й південна Азія, й своя округа і т. ин.

Отже першим завданням учителя буде з'ясувати межі того поняття, яке звязане з темами або комплексами: „наша кооперація", „охорона нашого здоров'я", „осінні роботи на селі", „свійські тварині" та ин. Щоби зробити це правильно, треба орієнтуватися не тільки на вік і розвиток дітей, але й на місце даної теми в загальному чотирьохріч-

ному програмі. Спостерігаючи розгортання комплексу, можна часто-густо зустрінути ту помилку, коли учитель бере тему, як саму, окрему, в ліпшому випадкові, як тему в межах тем одного лише свого року навчання. Конче потрібно, приступаючи до роботи і обмірковуючи матеріял, заглянути не тільки у решту комплексів даного року, але й до всіх наступних років. Лише тоді ясно визначаться межі тих районів, які потрібно охопити даною темою. Чи це буде тема, що торкатиметься лише сільського кооперативу й лише намітить звязок з кооперацією округи; чи це буде тема, яка від вивчення місцевого сільського кооперативу мусить довести дітей до розуміння місця кооперації в справі будування соціялістичного життя в радянських республіках; чи, нарешті, виходячи від продуктів місцевої крамниці доведеться справді через наші бурякові плантації заглянути і до чайних плантацій Ост-Індії і до місць, де збирають і уживають кокосові горіхи, себ-то поширити зір дитини до меж всього світу.

Визначення точних територіяльних меж веде за собою й визначення тої суми об'єктів, явищ і трудових звичок, які в натурі розміщаються в цих межах і підлягають вивченню в даній темі. Тут буде ясним, чи при даній темі торкатися батьків кооперативного руху на світанку його зародження, чи цей матеріял піде далі, через рік, два, а поки що слід обмежитися вивченням особливостей даної кооперативної організації, напр., крамниці і порівняти її з приватною і т. ин. Тоді буде видко, чи торкатися тепер-же кокосових пальм і крабів, чи черга дійде до них потім, а може останніх і зовсім не доведеться торкатися.

Спроби вказати конкретно цей розподіл матеріялу по роках навчання ми знаходимо в невеликій книжці Б. В. Ігнатьєва „Краеведение и школа", а також на де-яких зразкових програмах, складених досвідно-показовими установами. Але, на нашу думку, це питання вимагає ще більшої конкретизації.

Без такого підходу буде забігання вперед, непотрібне повторення старого, а це, пригадаємо, особливо часто мало місце в перші роки практики комплексової системи в школі, і в загальному чотирьохрічному комплексі.— надмірна деталізація одної групи явищ і об'єктів і пробіли, пропуски в другій.

Точне визначення обсягу матеріялу в розумінні територіяльному і кількосному допомагатиме одночасно і знайденню доцільних методів роботи з дітьми. Учитель, який до цього часу переводить так звані „словесні" або „сидячі" комплекси, у якого, за винятком математики, „бесіди" та „розмови" займають 90 відсотків усього часу, цей учитель, проробивши зазначену вище роботу, мимоволі підійде до методів більше активних.

Слідом за плануванням, виникає потреба у відшуканні того матеріялу, який за загальною схемою треба вмістити в розгорнутий план комплексу, а потім і проробити с дітьми. Цей матеріял можна розподілити на дві групи: частину його учитель мусить розшукати і підготувати ще до початку роботи, підчас самого складання робочого плану,

другу частину будуть здобувати в процесі роботи самі діти, під керуванням учителя. Оскільки ми торкаємося зараз лише підготовки учителя до роботи, для нас більший інтерес має матеріял першої групи. Джерел для здобування матеріялу учитель має два: в ліпшому випадкові—книжка й оточення, в гіршому саме оточення. Книжка є необхідна учителеві тоді, коли треба матеріял підібрати відносно всього світу окремих держав, радянських республік. В де-яких округах краєзнавчі організації забезпечили шкільного робітника літературою що до своєї округи. Так, Вінницьке, Кам'янецьке, Миколаївське і почасти Волинське учительство має змогу при підготовці користуватися уже літературними даними про свою округу. Матеріял, що торкається инших округ, окремих районів та сел і міст, доводиться завсігди здобувати самому не сподіваючись на літературні дані. Їх дуже мало і до того ж вони розкидані по різних періодичних виданнях і мало приступні для масового робітника. Як видко, головним джерелом буде не книжка, а саме оточення. Тому, учитель, працюючи над програмами, наперед повинен розмежувати дані, які треба взяти з літератури, й головну увагу звернути на дані, які доведеться шукати навколо.

В першу чергу треба знайти такі матеріяли, які потрібні за для того, щоби допомогти учителеві взагалі орієнтуватися в темі й надати роботі правильний напрямок.

Прикладом може служити підготовка під теми „шкідники наших садків і городів". В залежности від місцевих умов, які можна пізнати лише тут на місці, а не з літератури, ця підтема може мати два варіянти. Коли район культурний, що-року веде успішну боротьбу з шкідниками, увагу дітей доведеться звернути не тільки на саміх шкідників, їхню шкоду, але й на засоби боротьби, на досконале вивчення їх, може на практичне ознайомлення з виготовленням різних кілець або розчинів, нарешті на перевірку впливів різних засобів боротьби на комах в залежності від різної погоди, різних стадій та ин. Але, коли даний район мало культурний, коли в ньому не знайдеться ні одного приладу для обризкування і т. ин., зазначена проробка підтеми має меншу цінність, бо доведеться лише „говорити" про все це, проробити „словесно".

Проте, великої педагогічної, а разом з тим і громадсько-корисної цінности набуває в останніх умовах проробка підтеми в иншому напрямку: обслідування садків, виявлення головних шкідників, вивчення біології їх, підрахунок шкоди, що наносять вони що-року селу, підрахунок того, що можна було б зробити для громади корисного на ту суму, яка гине що-року, здобування засобів для боротьби, нарешті, організація боротьби з шкідниками в шкільному садку, або у одного з батьків, що підпав уже під вплив шкільного колективу.

Цей приклад яскраво вказує на те, що учителеві потрібно добре знати життя свого села або району, щоби досягти найбільшого успіху в своїй роботі не тільки з боку педагогічного, але і з погляду на культурну роль трудової школи на селі.

Завсігди є потреба у відомостях і иншого характеру, яких вимагає вже саме переведення педпроцесу, але треба підготувати їх зарані. До них належать ті чи инші дані, напр., про кількість населення в районі, про головні галузі кустарної промисловости району, про поширення тих чи инших хвороб в районі і т. ин. Одні з цих відомостей доведеться використати при складанні задач, инші при виборі прикладів для граматичних правил і т. ин. Инші треба мати для того, щоби перевіряти наслідки роботи самих дітей, або для належного керування підчас дитячих досліджень.

Підготовляючи матеріял, відшукуючи його в оточенні, учитель повинен вияснити всі джерела, які він може використати. В додаток до власної здатности і звички учителя уважно приглядатися до оточення і розбиратися в ньому, можна вказати на сільраду, громадські організації, агронома, лікаря, жінорганізатора, уповноваженого по дитруху, старих мешканців села і ин. Поїздки до району дають змогу використати відповідні установи і осіб в районі, а також опорну семірічку. Учитель повинен звикнути листуватися з окрметодкомом, місцевим краєзнавчим товариством, довідковим бюро при Будинку Освіти, при педагогічних часописах.

Підкреслюючи потребу ґрунтовної і чіткої підготовки програмів, ми мусимо вказати ще на такі заходи в цій справі.

Підчас розгортання комплексу учитель мусить робити помітки про справочний книжковий матеріял. Ці помітки, зібрані потім відповідними організаціями, як окрметодкомами, культосвітніми комісіями окрфілій спілки, Будинками освіти і ин., мусять, нарешті, визначити зміст тої мінімальної педагогічної і загально-освітньої бібліотечки, яка потрібна для кожної школи, і без якої неможлива нормальна робота за комплексовою системою. Разом з тим, учитель повинен подбати і про те, щоби при даній школі зберігався весь матеріял, який він здобув при підготовці до роботи, або вже підчас самої роботи. Недавно одним з авторів в педагогічній літературі було порушено питання про „шкільний літопис". Гадаємо, що поруч з таким літописом у кожній школі мусить бути зшиток, або краще папка, де зберігатимуться указані матеріяли. Особливість цих матеріялів — служити не стільки загальній краєзнавчій справі і не для передачи окрметодкомам у вигляді сирого матеріялу (можна і для цього використати їх в копіях), скільки бути основою для майбутньої роботи і даного учителя і його можливих наступників, основою для складання планів роботи для даної школи в даних умовах.

Отже, уважна робота над програмами і ретельна підготовка матеріялу до них є передумовою до переходу шкільної роботи на краєзнавчу основу. Над деталізацією цієї справи і організацією постійного відповідного інструктажу масового шкільного робітника повинні поробити окрметодкоми під загальним керуванням Наукпедкому.

Вивчення села.

Краєзнавча робота цінна тим, що вона привчає уважно приглядатися до оточення й розуміти те життя природнє й людське, що йде навколо. Бачити й розуміти це життя потрібно кожному для того, щоб знайти, куди прикласти свої сили, знайти собі певне місце в ньому, знати, як його перебудовувати на краще.

Велика частина наших краєзнавців живе по селах і з'являється учасниками перш за все життя свого села. Цілком зрозуміло, що і перша увага мусить бути звернута на те село, в якому живеш. Його треба пізнати, вивчити і тоді легче буде поширювати свої знання що до життя цілої Спілки наших республік і всього світу.

Як же починати вивчення села? Село це є складна суспільна організація, що зростала на протязі довгого часу, що тісно звязана з тою природою, яка навколо нього, з особливостями тих людей, що населюють його. До того ж, село відограє зараз велику ролю в житті радянських республік, як могутній політично-економічний чинник, що у великій мірі обумовлює розвиток і міста і промисловости і всього народнього господарства Союзу.

Тому вивчати його не так легко, треба з'уміти це зробити, щоби наслідкі цього вивчення мали цінність і для того, хто його провадить, і для того, хто спробує використати їх для цілей державного будівництва або для наукової обробки.

Початком роботи повинен бути загальний опис села на підставі простих спостережень. Цей попередній опис дасть змогу перевірити краєзнавцеві свої сили, виявити ті методи або способи, якими він буде вивчати село або окремі галузі його життя, нарешті він виявить і ті характерні особливості села, на яких слід буде зупинитися надалі при глибшому досліджені.

Матеріял, який буде зібраний для опису села, варто обробити у листовній формі, а також подати у вигляді доповіді на зборах краєзнавчого гуртка, членів сельбуду та инш., або де-що з нього дати до стінної газети. Це викличе інтерес до краєзнавчої роботи у людей, що до цього часу були в стороні від неї. Такий спосіб використування матеріялу дасть змогу зробити краєзнавство знаряддям освіти місцевого населення.

Нижче подається програм опису села, який збудовано з трьох частин: природнє оточення, людина й праця.

Цей програм є лише зразковий, бо дати сталого програму не можна: села надто різноманітні, щоб описувати їх за одним шаблоном. Дійсність підкаже, що з цього програму доведеться одкинути, а що до нього додати.

Програм опису села.

I. Природне оточення.

I. Положення села.

Як далеко село міститься від районового та округового центру. Які села є поблизу і на якому віддаленні. Як далеко від залізниці і від найближчої залізничної станції, від великого шляху.

II. Поверхня околиць села.

Де лежить село: на схилі, на горбі, в долині; чи є поблизу балки, яри, скелі, кучугури та ин.

III. Гідрографія.

Яка річка поблизу, напрямок її течії, які озера, ставки, болота, джерела є поблизу. Як глибоко ґрунтова вода. Чи є колодезі, криниці. Яка на смак вода в них. Звідки населення бере воду, щоб пити, для инших потреб. Чи є на річці поблизу водяний млин. Як ще місцеве населення використовує річку.

IV. Підсоння.

Коли річка замерзає і коли скресає. Як довго лежить сніг. Чи розливається річка весною, як часто і яка від того шкода буває населенню. В якому місяці буває найбільше дощів. Які вітри, коли і звідки віють. Що ведуть вони за собою.

V. Корисні копалини.

Які корисні копалини є в околицях села: граніт, вапняки, крейда, пісковики, глини, гіпс та ин. Де вони лежать: на поверхні, чи в глибині. Чи розробляються вони заводським способом; як використовує їх місцеве населення.

VI. Ґрунти.

Які ґрунти в околицях села; чи багато є пісків та инших непридатних земель, яких саме.

VII. Рослинний світ.

Чи багате село на рослинність: чи є в самому селі садки, ряди дерев по вулицях і ин. Чим саме обсажено вулиці. Які околиці села: лани, садки, городи, левади, луки, ліси, гайки, ділянки цілинного степу або незайманого лісу. Чи є дуже старі дерева. Що про них оповідає населення. Як населення використовує ліси. Які медичні (лікарські) рослини збирає місцеве населення. Які рослини вживає для фарб або инших цілей. Які бур'яни особливо шкодять культурним рослинам і як з ними

ведеться боротьба. Яка рослинність була в околицях в старовину. Коли і які трапились зміни в ній.

VIII. Тваринний світ.

Які тварини зустрічаються в околицях села: звірі, птахи, змії та ин. На яких звірів і птахів полюють. Які з них зустрічаються дуже рідко. Які звірі і птахи були раніше і вже перевелися. Яка риба водиться у річці та в озерах; яку ловлять. Чи є раки; коли вони зникли, то як давно. Які звірі, птахи і комахи найбільше шкодять господарству і яку саме шкоду вони роблять. Як з ними ведеться боротьба.

С. Ялі.

Краєзнавча робота нацменшостей.

Нині вже стало загально визнаним величезне значіння краєзнавчої роботи для розвитку продукційних сил радянської країни. Ще збільшується та яскравіше вирисовується її роля в цю добу, коли ми щільніше підходимо до завдання безпосереднього соціялістичного будівництва.

В останні роки починає відчуватися потреба переведення краєзнавчої роботи також і серед національних меншостей України. Те становище, що в галузі обслуговування нацменшостей в цей час ми йдемо шляхом поглиблення роботи, приводить нас щільно до завдання всебічного вивчення національних меншостей.

Ті чи инші заходи, що їх скеровано до піднесення экономічного й культурного стану — в цілому до розвитку продукційних сил нацменшостей — не можуть дати позитивних наслідків, коли їх не накреслено на підставі докладно розроблених даних.

Такий саме матеріял і може дати всебічне вивчення краю та населення національних меншостей з усіма їх специфічними особливостями. Так, наприклад, не можна поставити як слід боротьбу за усунення постарілих форм провадження сільського господарства серед відсталих економічно національностей, коли не вивчено причин такого явища не тільки в сучасному, а й у минулому. Або, скажемо, дуже важко двигати швидким темпом культуру грецького населення України, коли не поставити собі за мету вивчення діялектів його мови і т. инш.

Таким чином, у звязку з цими обставинами, краєзнавча робота набуває дуже важливого значіння в галузі розвязання життєвих і практичних питань у справах національних меншостей. Це давно вже зрозуміли в де-яких місцях. По де-яких округах округові бюра нацмен спільно з краєзнавчими організаціями де-що зробили й роблять у цьому напрямкові. Округова комісія по вивченню грецької національности в м. Маріуполі, грецький відділ музею, еврейський музей, аналогичні організації на Поділлі, Волині та в инших місцях поставили перед собою низку важливих краєзнавчих завдань, що їх викликала потреба забезпечити правильність та успішність переведення найпотрібніших практичних заходів у справі розвязання національного питання.

Проте потрібно відзначити, що всю цю роботу провадиться, тимчасом більш за все за ініціятивою місцевих робітників і ще не об'єднано, не вважаючи на те, що вона вже і в цей момент відограє значну ролю в справі радянського та культурного будівництва серед нацменшостей.

Тому слід поставити собі за мету зробити краєзнавчу роботу серед національних меншостей за одне з важливих чергових завдань краєзнавчих організацій та нацменорганів. Треба скерувати цю роботу на шлях систематичности та координації із загальною краєзнавчою роботою в УСРР. Початок цієї роботи повинен бути закладений на місцях встановленням відповідного організаційного звязку нацорганів з краєзнавчими організаціями і громадами, притягуючи до цього місцеві культурні сили та зацікавлюючи цим питанням широкі шари населення національних меншостей. Вивчення соціяльно-економічних відносин, зросту елементів усуспільнення в економіці нацменшостей, умов побуту та культури, як в сучасному, так і в минулому,— це основні питання, що навколо їх повинна зосереджуватись краєзнавча робота серед нацмен.

Якщо правильно поставлено серед останніх цю краєзнавчу діяльність, мобілізацію ініціятиви місцевих громадських та культурних сил з притягненням уваги й інтересу самого населення, то все це буде надзвичайно сприяти економічному й культурному піднесенню поруч із широкою участю трудящого населення в будівництві соціялізму.

Дм. Зайцев.

Дніпробуд і острів Хортиця.

Від того часу, як остаточно було ухвалено Дніпрове будівництво, в нашій періодичній пресі підноситься питання про потребу негайного обслідування району Дніпробуду в природньому та історично-археологічному відношенні. Активних заходів що до цього уживають Українська Академія Наук і Дніпропетровський Краєвий Музей, які намічають експедицію для попереднього вивчення району, а також постійний археологічний контроль підчас робот.

Справді, весь цей район має багато цікавого для науки. В давні геологічні часи Дніпро тою силою своєю, що має теперь служити за двигуна індустріялізованої країни, проклав тут собі шлях крізь тверді кам'яні пасма і вийшов на широкий „Великий Луг". Понад Дніпром і через Дніпро споконвіку тут мандрувало чимало різних народів і на терені майбутнього Дніпробуду відбувалися численні події людського життя. І перед тим, як з лопатою, мотикою та динамітом прийти сюди, треба оглянути, описати, зфотографувати, засняти на кінофільму все навколо; треба добре пошукати в землі, по ярах, в щілинах скель та печерах усе, що залишили після себе колишні мешканці цього краю, бо незабаром усе це сховається під водою і назавжди згине для науки.

Острів Хортиця, що лежить на площі робот Дніпробуду, трохи нижче від лінії проектованої дамби, є одним з цікавіших куточків цього району. В свій час він притягав до себе увагу різних дослідників, і де-які початки що до його вивчення вже зроблено. Один із старіших дослідників краю, нині вже покійний Я. П. Новицький, зібрав великий гербарій (збірку рослин) острова Хортиці. Цей гербарій був використав потім проф. А. М. Бекетов у своїй праці „О Екатеринославской флоре", куди увійшло до 150 рослин, зібраних Я. П. Новицьким. Одночасно з цим Я. П. Новицький розпочав і продовжував вивчати до кінця днів своїх ті історичні пам'ятки, що збереглися на острові. Відомий дослідник Запоріжжя, проф. Д. І. Яворницький, також відбув низку подорожів до острову, й де-які відомості про нього можна знайти в його праці „Запорожье".

Невтомний дослідник рослинности південних степів, І. Я. Акінфієв також віддав належне острову.

Нам відомо, що в 1914—1915 р.р. островом зацікавився ботаник С. І. Ростовцев, що був тоді професором Петровсько-Розумовської

Академії. Гербарії студентів Академії, зібрані на острові, виявили багато цікавого, і С. І. Ростовцев намічав спеціяльну ботанічну подоріж у ці місця.

Нарешті, Зоологічний Музей Української Академії Наук в останні роки звернув свою увагу на цю місцевість. З другого числа Українського Зоологічного Журналу (1923 р.) ми довідуємося, що Музей намітив подоріж у район Дніпрових порогів. Конечним пунктом цієї подорожі мав бути острів Хортиця з його тваринним населенням.

Весною 1925 року Я. П. Новицький обробив історичну монографію про острів і встиг перед своєю несподіваною смертю надіслати її до Української Академії Наук.

І до цього часу острів Хортиця з'являється тим куточком, найкращим в околицях, куди направляють свої екскурсії молоді дослідники природи та історії краю, та робітники місцевих краєзнавчих організацій. В природничому кабінеті Запорізького Педагогічного Технікума переховується збірка флори острова, головиим чином весняної, а також і водної флори з озер острова. Гербарій цей є наслідком роботи гуртка натуралістів при названому педтехнікумі.

Історичне минуле острова багате на події. Д. І. Яворницький, у згаданій вище праці, подає відомості про острів ще з часів Костянтина Багрянородного (905—959 р.р.). Тут колись під великим дубом поганські народи приносили свої жертви. Тут, за літописами, збиралися князі у похід на половців. Тут пізніше з'їхалися вони, щоби рушити разом у бійку з татарами. Острів згадують у своїх описах і ті чужоземні мандрівники, що бували в цих краях: Ласота й Боплан. Проф. Яворницький вказує також, що тут була перша по часу Запорізька Січ. Це питання ще досі остаточно не розвязано, де хто цілком відкидає острів Хортицю з числа місць, де були Січі; проте, немає сумніву в тому, що він відогравав певну ролю за часів козаччини. До останніх років тут можна було знаходити чимало речей козацького побуту — люльки, шаблі, кулі, ґудзики, гроші та ин. Зараз на острові збереглися останки валів та ровів, мабуть від Мініховського походу.

Отже в літературі цей острів став відомий з X століття, і жодних вказівок про попередні часи ніде немає. Є лише вони на самому острові й чекають на вченого дослідника. В одному місці острова, в-осени 1924 року, місцевими краєзнавцями зовсім несподівано було знайдено відслонення „попелища". Тут у попілі збереглися від колишніх мешканців цього краю шматочки вугілля, чимало побитих і поламаних кісток різних звірів, кістки та луска риб, черепашки м'якунів, черепки з різноманітним, але досить простим орнаментом (візерунками). Був знайдений також кістяний ніж і де-кілька шил або голок. Всі ці речі вказують на існування тут малокультурних старовинних народів. Все знайдене зберігається в Запорізькому Педтехнікумі.

Природа острова також заслуговує великої уваги. Горішня (північна) частина його високо підноситься над околицями і широкі краєвиди відкриваються з цього місця навколо. Зараз — це чудовий краєвид уздовж

горішньої течії Дніпра. На передньому плані „Стовпи“, далі „Вовче Гирло“ з відомим Кичкаським мостом, що легкою сірою аркою перекинувся з одного берега на другий. На лівому боці — урочище „Сагайдачне“, велике село Вознесенка, місто Запоріжжя, де серед зелених садів, бульварів та парків червоніють і сіріють будинки та підносяться вгору заводські димарі. З правого боку — берегові кручі, а далі широка балка з далекою колонією на обрії — Хортицею, що з'являється культурним центром місцевого німецького населення. А вниз — розкинувся „Великий Луг“ Запорізький з „Лисою Горою“, що маячить в далечіні.

В майбутньому — це инші краєвиди. Все такий же чудовий краєвид угору на велетенську гідроелектростанцію з широким морем-плесом за нею. Ліворуч і праворуч краєвид на велике промислове місто з численними заводами, де зберуться до праці пролетарі з далеких кутків наших республік. А вниз по Дніпру — плавні, де меліорація створить щось подібне до родючої Нильської долини...

А поки що, великі простостінні скелі оточують горішню, високу частину острова. Складені вони з дрібнозернястого кріпкого граніту. По де-яких місцях закладені уже каменярні, де розроблявся камінь для будівельних потреб.

Сучасна рослинність підтвердить ботаніку перекази дідів і покази свідків про те, що на острові були значні ліси. Вони зникли на очах теперішнього покоління. Лишилися невелички гайки: внизу, в частині, яку заливається підчас водопілля, — з осокорю та верби, почасти з берестy; на горі в балочках невеликі дубки, а на піскуватій рівнині — лишки соснового бору. В ботанічному відношенні острів вартий уваги особливо тому, що тут, порівнюючи на невеликій площі, зібрано різноманітні рослинні суспільства (формації), які досить добре зберегли свої типові риси. Тут ми знаходимо останні дільниці цілинного степу, степові чагарники, сосновий бір (лишки), байрачні гайки, скелі, піскуваті кучугури, заливні луки, водну флору озер і заток Дніпра. Крім цього, кидається у вічі велика кількість різноманітних кущових рослин, а також трапляється чимало рідких, мабуть реліктових (що вимірають), зіллястих рослин. А. Гросгейм указує, як на цікаві рослини, на ситник (Yuncus tenageia, Ehrh.) і Cyperus glomeratus, L, що ростуть на заливних луках, а також на мешканців скель: гусячу цибульку (Gagea) і гіяцинт (Hyacinthus Pallasianus, Stew.). Проф. Бекетов зазначає, що острів Хортиця є східньою межею поширення особливого виду дуба (Quercus Cerris, L). Коли ще додати, що на острові здичавів і поширився виноград (Vitis vinifera), то характер рослинности з'ясується цілком.

Великий інтерес має північний крутий скелястий схил острова. За нашими спостереженнями, сонце сюди майже не заглядає протягом цілого дня. Лише влітку на заході своєму сягає воно сюди своїми червонозолотавими промінням. Крутизна схилу робить його мало приступним для великих тварин і людини. В наслідок цього, ми знаходимо тут розкішну буйну рослинність, кущову й зіллясту, представники якої вже

зникли, або рідко трапляються навкруги. Особливо багата вона весною, але зберігається й до осени, в той час, як по инших місцях все вигора під палким промінням степового сонця.

Тваринний світ, багатий в недавньому минулому, дуже збіднів; але зоолог знайде тут цікавий для себе матеріял для дослідження й тепер. Б старовину тут, можливо, мешкали тури й олені; їхні кістки та роги й досі рибалки витягають з води. В озерах багата фавна дрібних тварин; великий інтерес у молодих натуралістів викликають волосатики, рибі-голки, губки-бодяги та ин. З комах — типова фавна луків та лісу; вона з'являється єдиним оазом серед звичайних степових представників комашиного світу, що поширений скрізь навколо. Слід відзначити жука-красотіла (Calosoma sycophanta, L), що є властивий переважно дубовим лісам і як сам, так і його лічинка з'являються друзями лісовода, бо знищують шкідливу гусінь. Красотіл уже рідкий в наших околицях.

Острів дуже заселений різними плазунами. Завжди, а особливо весною, балки наповнено вужами, звичайними (Tropidonotus natrix, L) і водяними (T. tesselatus Laur.). На пісках, серед шелюги, трапляється степова гадюка (V. renardi). А перше місце належить жовтобрюхам (Zamenis gemonensis caspius, Iwan), що своїми величезними розмірами та силою й швидкістю рухів жахають того, хто стрівається з ними. Досі трапляються такі великі жовтобрюхи, що своїми ударами збивають з ніг дорослу людину. Населення давно відзначило це багатство острова на різних плазунів у низці назв окремих балок та урочищ: „Гадюча балка“, „Змієва печера“ та ин.

Час од часу тут можно стрінути різноманітних представників пташиного світу, особливо водяних, або звязаних з водою. Острів дає їм тимчасовий притулок і схованку від людей, що густо розселилися навколо й ніде не дають їм спокою.

З звірів варто відзначити вовчка (Myoxus sp.), невеличку тваринку, що живе на деревах і споживає рослинну їжу. Він уже зник по околицях і, мабуть, доживає свого віку й на острові.

Проф. О. Бравнер і М. В. Шарлемань, які вивчають тваринний світ України, указують, що Дніпро в цій частині є межею, що розділяє два різних тваринних світа — Лівобережний і Правобережний. Оскільки острів лежить на цій межі, він вартий дослідження і з цього погляду.

На підставі усього, що подано вище, слід прийти до висновку, що острів Хортиця є справді однім з найцікавіших куточків України і його конче потрібно найшвидче обслідувати з усіх боків.

А разом з цим, слід поміркувати і за його майбутню долю.

Колись Олександрівська міська дума розробила проєкта про влаштування на острові Хортиці „міста-саду“, на зразок тих, що стали виникати в той час у Західній Европі. Імперіялістична війна відклала цей проект у архів і знайти його тепер ми уже не змогли: може він переховується де, а може бути, що й загинув. За часів радянської влади тут уже кільки років міститься будинок відпочинку місцевої Окрпрофради.

За проєктом Дніпрового будівництва (див. книжку проф. Олександрова „Электрификация Днепра“), через острів має пройти нова залізниця. На самому ж острові намічено влаштувати вугляну гавань.

Цього, на нашу думку, замало, і в проєкті Дніпробуду треба для острова визначити ясніше й точніше його місце.

Саме положення острова, а також названі характерні природні особливості, підказують нам майбутнє призначення острова. Де-хто вже висунув думку про те, щоб весь острів оголосити заповідником. Це було б найліпшим розвязанням справи. Але де-які міркування примушують нас висунути й инші пропозиції, які, безумовно, не претендують на змагання з першою і лише у випадку відкинення її, займуть її місце. На нашу думку, вже запізно підносити справу про оголошення острова заповідником; не тільки проєкт Дніпробуду вже закінчений в деталях, але й сами роботи вже почалися. Тому у нас виникає сумнів що до реальности проєкту оголошення острову заповідником.

Цілком відповідним до сучасних умов є проєкт організації на острові окремих заповідних дільниць. Такими являються перш за все, так звані, „Голови“ острова з описаним вище крутим схилом і багатою рослинністю, а також весь берег понад Старим Дніпром із скелями, цілинним степом та байрачними лісками. Далі вже йдуть скелясті схили від „Голов“ до колонії й може плавневі дільниці з озерами. Ці-то частини острова доведеться узяти під охорону й внести до загальної мережі заповідників.

Решту острова, що не буде зайнята заповідними дільницями, потрібно використати для влаштування парку. Для майбутнього міста, що розкинеться по обох схилах Дніпрової долини, потреба у такому парку буде величезна. Велика кількість людности, велика площа під будівлями та заводами, численні підприємства і т. ин. дадуть неминучим наслідком забруднене, отруєне повітря, передумову до сухот й инших хвороб, що являються злими супутниками пролетарських родин. Щоб охоронити легені мешканців майбутнього міста, треба внести у план Дніпрового будівництва організацію ще одної станції, ще одної фабрики, а саме — фабрики для виробу кисню, цього необхідного для кожної людини матеріялу. Цією фабрикою мусить стати острів Хортиця, перетворений в більшій частині своєї площі у парк. І ті зелені дерева майбутнього парку і ті водні площі, що навколо нього, забезпечать хоч часткову продукцію кисню, себ-то чистого, придатного для дихання повітря, на багато сотен гектарів навколо.

Серед парку слід збудувати будинки відпочинку та санаторії для тих, чиє здоров'я не видержить праці коло електрифікованого варстату. Високе положення острова, свіже повітря, маса сонця й води, гарячий пісок на березі, багата рослинність, віддаленість (порівнююча) від міського шуму й чудові далекі обрії, говорять за те, що кращого місця для відпочинку й санаторного лікування поблизу не знайти. Використання острова для инших потреб, наприклад під вугляну гавань, склади аба під будинки для житла, позбавить населення одного з найважливіших

чинників, що роблять людину здоровою, й поставить це здоров'я в конче негігієничні умови. А в майбутньому центрі електрифікації й в усій електрифікованій країні справа охорони здоров'я працюючих мусить набути величезного розвитку. Від Дніпробуду ми чекаємо не тільки дешевої енергії, не тільки нових заводів, не тільки електрифікованого сільського господарства і т. ин. Забіраючи частину важкої праці з плеч робітника і селянина, Дніпробуд мусить дати нам і здорові дужі покоління.

Можна вказати також на організацію на острові шкіл та инших дитячих установ, що буде цілком доцільним.

І нарешті останнє. На острові Хортиці, серед парку, треба збудувати музей, „Музей боротьби й перемоги".

З давніх давен уся ця місцевість була тереном невпинної боротьби. Тут змагалися кам'яні масіви, створювалися гори й зникали. Тут ішла боротьба води й суходолу. В цих місцях моря Середземне, Сарматське і Понтійське не раз ховали все під своїми хвилями. Але суходол переміг і на його просторах Старий Дніпро став пробиватися з далекої півночи ближче до моря, до сонця, переборюючи міць гранітних скель. На цих же просторах вже давно почалася і досі ведеться боротьба лісу й степу. І той степ, що з'явився начеб-то переможцем, уступив місце культурним рослинам і тваринам, і окремі клаптики його зберігатимуться лише в заповідниках.

З давніх давен тут ішла боротьба і людини з людиною. Некультурні, напівдикі, далекі від розуміння сучасних ідей рівности й братерства, боролися між собою окремі великі й малі народи. Тут, на берегах Дніпра, боролися з панством запорізькі козаки. Тут в околицях були барикади 1905 року, тут був свій Лютий і свій Жовтень.

З давніх давен тут ішла боротьба і людини з природою. Первісна людина боролося тут із мамутом (а може і з печерним ведмедем). Їхні кістки, здобуті з глибинних покладів в цих місцях або де поблизу, і заховані у музеі, нагадають про цю боротьбу. Довго і вперто тут боролася людина--хлібороб, щоб укрити простори золотими нивами. Довго боротиметься тут і робітник, поки Дніпрові потоки закрутять його станок. І коли ця боротьба закінчиться, з вікон Музею відкриватиметься чарівний краєвид на полонений Дніпро з електростанцією на передньому плані.

Отже все, що говорить про цю боротьбу, вся природа цього краю, вся людська історія є останнім етапом — матеріялами про збудування Дніпростану, мусить знайти собі місце в цьому „Музеї боротьби й перемоги".

Під далекий клекіт води, що вириватиметься з турбін, Музей оповідатиме нащадкам про те, що все життя є боротьба, що найсильнішою в цій боротьбі є людина, що серед усих людей найкраще бореться організований пролетар.

ЖИТТЯ КРАЄЗНАВЧИХ ОРАГАНІЗАЦІЙ.

Вінницька округа.

Краєзнавча праця переводиться Кабінетом Виучування Поділля при Вінницькій філії Всенародньої бібліотеки України при У. А. Н. За короткий, порівнюючи, час Кабінет розвинув широку діяльність притягнувши до себе увагу всіх місцевих громадських та професійних організацій. Реальними наслідками є випуски „Енциклопедії Поділлезнавства“, які ставлять своєю метою всебічне освітлення цього кутка України. До цього часу вийшли такі випуски:

1. Проф. Л. Данілов. — „Клімат Поділля“.
2. Ол. Севастіянів. — „Дика рослинність Поділля“.
3. Арк. Зекцер. — „1905 рік на Поділлі“.
4. Проф. В. Храневич. — „Ссавці Поділля“.
5. Проф. В. Храневич. — „Птахи Поділля“.
6. Проф. В. Храневич. — „Минуле фавни Поділля“.
7. Проф. В. Храневич. — „Нарис фавни Поділля“.
8. Отамановський — „Краєзнавство на Поділлі“.

Оригінальною спробою є плакат „Опис Вінницької Округи“, який стисло подає відомості про природу, історію, економіку, населення, культурні установи та ин. в Він. окрузі.

Провадиться праця над складанням бібліографічного покажчика всієї літератури про Поділля, що має вийти в біжучому році. Крім того, готується до друку „Преса Поділля“, історично-бібліографічна розвідка, яка має охопити подільську пресу, починаючи від 1839 року.

Кабінет звязаний з різними краєзнавчими осередками округи і намагається керувати їхньою роботою. Для цього ним видано зразкового Статута Округового (Районового) Краєзнавчого Товариства, орієнтаційний план праці районового Краєзнавчого Т-ва, програм для вивчення птахів Поділля та інш. матеріяли.

Волинська округа.

Краєзнавчий гурток при Житомирському Педагогічному Технікумі було засновано р. 1922 і з того часу краєзнавча праця провадилася Технікумом без перерви. Спочатку гурток працював під керовництвом викладовця В. Г. Кравченка, а після скасування краєзнавства, як окремої дисципліни, під керуванням різних викладовців технікуму.

До цього часу студентами Технікуму пророблено таку працю:

1. Видано 12 чисел писаного журналу „Етнограф“.
2. Обстежено ганчарське виробництво в м. Троянові, до якого додано малюнки, з зазначенням дійсних

розмірів як прилад виробництва, так і різних речей виробу.

3. Обстежено с. Барашівку, головним чином різні види місцевої обробки дерева; до обстеження додано фотографії, малюнки та рисунки; наслідки обстеження зафіксовано на 80 сторінках.

4. Обстежено с. Великий-Шумськ, теж з додатком фотографій та малюнків.

5. Обстежено (в жовтні 1926 р.) Ксаверівську Комуну Волинської округи й видано 7 примірників цього обстеження, з них три примірники з фотографіями; обстеження зафіксовано на 92 сторінках.

6. Проведено й упорядковано наслідки педагогічної екскурсії до с. Великого-Шумська, що провадилася з метою розробки на місці краєзнавчого матеріялу в звязку з комплексами Порадника „Садиба й свійські тварини" та „Надра землі".

Крім того під керовництвом управителя Технікума Постоєва П. Г. та завід. етногр. відділом Волинського музею В. Г. Кравченка, проведено з учителями - райінструкторами обстеження с. Станишівки Іванівського р., Вол. округи, та викладовцем Технікуму, т. Постоєвим написано, а Окрметодкомом видано книжку „Волинська округа", підручник із краєзнавства для учителів трудшкіл Волині, ст. 92.

П. Постоєв.

Дніпропетровська округа.

Новомосковський Педагогічний Технікум вже два роки провадить вивчення м. Новомосковська та його району силами студентів та викладачів Технікума. Праця начата з власної ініціятиви і ведеться цілком самостійно, тоб-то власними силами розроблений загальний план вивчення, в міру потреби розробляються детальні програми, вишукуються й випробуються на практиці методи колективної краєзнавчої праці. Складено й передано до Українського Комітета Краєзнавства два збірники. В одному зібрані матеріяли що до економіки району, в другому — великий матеріял по місцевому фолькльору. З наступної весни передбачається природничо - історичне вивчення району, для чого вже підготовлюється програми, а також переводиться інструктаж студентів.

Ізюмська округа.

З січня місяця 1920 р. в м. Ізюмі виник округовий музей, який поставив своїм завданням збірати матеріяли, що характеризують природу, історію, археологію, побут, економіку й культуру Ізюмщини. Завідателем музею, археологом М. В. Сібільовим в 1925 і 1926 р.р. надруковані два випуски „Старовинности Ізюмщини", де вміщено наслідки археологічних досліджень в басейні річки Донця.

В листопаді минулого року склалося тимчасове округове бюро краєзнавства, яке виділило організаційну групу для заснування Ізюмського Округового Краєзнавчого Товариства. На початку роботу організаційної групи гальмувало відсутність зразкового статуту краєзнавчого товариства, але останній вже надіслано з УКК, і товариство може приступити до роботи.

Коростенська округа.

З 1923 р. в м. Коростені заклався музей, який поставив своїм завдан-

ням вивчення Древлянщини (Коростенщини).

В Овручі, Народичах та Лушні музеєм засновано краєзнавчі гуртки, які тримають звязок з ним і поповнюють різноманітними матеріялами. Особливо ґрунтовно провадиться робота з археології, в наслідок її, окрім числених експонатів музея, вийшла друком: Ф. А. Козубовський — „Записки про досліди археологічні коло м. Коростеня року 1925“, а також підготовлена низка инших праць з місцевої археології, історії, кустарної промисловости та що до розробки торфу.

Лубенська округа.

Хорольський гурток краєзнавства, закладений в березні 1924 р. згодом перетворився в краєзнавче товариство. Встановлений звязок з ЦБК в Ленінграді, з УАН, Укргеолкомом та ин. організаціями. Переведена низка зборів і прилюдних доповідей для широкого громадянства. Випущено три числа рукописних „Вісти Краєзнавства“.

Селянином Хорольського району гр. Федоренко переведена велика праця по збіранню фолькльорного матеріялу свого району. Всього записано до 1000 зразків; з них до 700 — родинно-побутових пісень, до 100 пісень про громадські справи, до 100 — обрядових та щедрівок, коло 15 історичних дум; решта — фабричні, сирітські, салдатські та инш. пісні, казки та прислів'я. Всі зазначені матеріяли передано ним до Комітету.

Кам'янецька округа.

Кам'янецький ОКК з самого початку свого існування працює в тісному контакті з окружною плановою комісією й иншими органами Радянської Влади, навчальними, науково-дослідчими і громадськими організаціями. В першу чергу Комітет провів широку популяризацію ідей краєзнавства як в місті, так і в окрузі, і зорганізував цілу низку комітетів та осередків для реалізації своїх завдань. Минулого року в Кам'янці після відповідної підготовки було проведено округову краєзнавчу конференцію, в якій взяло участь поверх 400 учасників, переважно учителів з периферії. На порядок дня було поставлено цілу низку основних докладів, які виявили присутнім завдання радянського краєзнавства, його значіння в радянському й соціялістичному будівництві, взаємовідносини до наукових, науково-навчальних і громадських організацій, організацію краєзнавчої роботи і її методологію. На конференції обрано Округовий Краєзнавчий Комітет з 7-и і Пленум з 16-ти членів з кожного району по одному. Членам пленуму доручено провести районні конференції з таким самим програмом як округова і обрати районні КК і пленуми, в склад яких повинні увійти представники кожного населеного пункту, де є сільсько-господарський гурток при Сельбуді або хаті-читальні чи школі. Основним низовим осередком краєзнавства визнала округова конференція сільсько-господарський гурток, через який ОКК входить в широкі селянські і робітничі маси і притягає їх до свого виробництва.

При Округовому Краєзнавчому комітеті зорганізовано цілу низку секцій (геології, ґрунтознавства, сільського господарства, географії, ботаніки, зоології, народньої освіти,

статистики, мистецтва і других), в яких повинні розроблятися окремі питання краєзнавства округи і під керуванням спеціялістів професорів Вищих Шкіл провадитися робота з краєзнавцями по методології окремих спеціяльностей.

З метою притягнення як-найбільшого числа громадян в краєзнавчу роботу і радянське будівництво, утворено цілу низку осередків при школах і різних організаціях, а існуючим студентським науковим гурткам Кам'янецьких Вищих Шкіл надано краєзнавчий ухил та уведено краєзнавство в робочі шкільні плани. Таким чином окремі школи в своїй академічній роботі провадять і роботу краєзнавчу, а укінчені студенти вповні ознайомлені з районом, в якому їм доведеться працювати. Особливу увагу звернено на узглядження краєзнавчого моменту в дипломних роботах укінчених студентів Вищих Шкіл окремих вертикалів. Для реалізації краєзнавчих завдань проведено широку кампанію на сторінках місцевої преси, по клубах, гуртках, нарадах, конференціях, з'їздах і т. д. Особливу увагу звернено на учительські конференції і на курси по педперепідготовці, на яких професор В. Геринович зачитав серію лекцій про Поділля. В місцевій газеті „Червоний Кордон" порушено цілу низку питань краєзнавчого характеру („Про Краєзнавство і його значіння". (Подільський Господар, ч. I за квітень 26 р.), „Наукове значіння Кам'янеччини". До питання про охорону пам'яток природи і культури. (Культура і побут, ч. 51—52 з 24 грудня 26 р.). „Про яри і ярки Кам'янеччини та засоби боротьби з ними" (Червоний Кордон від 5 і 8 січня 27 р.), „Вивчаймо виробничі сили Кам'янеччини". (Червоний Кордон від 21 січня 27 р.), „Збірайте народні терміни". (Червоний Кордон від 27/II 26 р. і т. д.). На першому місці поставлено питання бойового господарського характеру, як про боротьбу з ярами та вивчення країни з гідрологічного і кліматичного боку. Необхідно зазначити, що статті найшли значний відгомін серед краєзнавців округи. Маємо багато заяв про згоду обслуговання гідрологічних і метеорологічних станцій з боку нашого учительства. За для реалізації цієї справи ОКК звернувся до Укрмету і Гідрологічного Інституту за приладдям і літературою, а окрплан обіцяє допомогти встановленню густої метеорологічної і гідрологічної сітки в окрузі.

Дотеперішні наслідки ОКК по вивченню виробничих сил такі: праця по методології окремих дисциплін під керуванням професорів Вищих Шкіл, за для утворення кадру спеціялістів краєзнавців.

Видання праці проф. Гериновича під наголовком: „Кам'янеччина", ч. I. Природа. Кам'янець на Поділлі 1926 р. Ця книжка являється підручником для шкіл по краєзнавству і орієнтаційним засобом для радянських робітників округи.

Геологічне і гідрологічне обслідування Кам'янеччини проф. Красівським. Робота проведена цього року охопила більшу частину округи і виявила геологічні умови Кам'янеччини та режим підземних вод і корисні копалини. 1927 року робота буде закінчена і будуть зроблені технічні і хемічні аналізи окремих корисних копалин і ґрунтів. Вже зроблено ізогіптичну і гідрологічну карту округи.

Студенткою І. Н. О. тов. Мандзюк досліджено текстильну промисловість

містечка Дунаївець і написано розвідку на цю тему. Крім того маємо декілька монографій окремих сел Поділля, зроблених студентами І. Н. О. і хемічних аналізів ґрунтів, корму. їжи, води і т. д., пророблених студентами Кам'янецьких Вузів (І. Н. О., С.-Г. І. і Хем. Тех.).

Зроблено археологічні відкривки в с. Кадіївцях і Великій Мукші. Відкривка В. Мукшанська з огляду на погріб неолітичної людини, кістки, посуд і ин. має велике наукове значіння.

В ботанічному садку при Інституті Нар. Освіти від двох років провадиться акліматизація цінних з економічного боку (лікарських, текстильних і фарбових) для Поділля, а Кам'янеччини зокрема, рослин. Минулого року зібрано вже насіння за для обміну і поширення цих рослин в окрузі. Назви цих рослин визначено в статті Index seminum, поміщеній в записках Інституту Нар. Освіти в Кам'янці на Поділлі за рік 1926. Ось головніші: Ricinus communis L. рицина, клещавина, з родини Молочаєвих — Euphorbiaceae. З насіння виготовляють рицинову олію. Atropa Belladonna L.—белладона, вовчі ягоди з род. Пасленових — Solanaceae лікарська та отруйна рослина Digitalis purpurea L.—наперсник з род. Ранникових—Scrophulariaceae. Листя вживається як лік від хворіб серця. Salvia officinalis L. Шальвія—з родини Губатих—Labiatae. Valeriana officinalis L.— одолян лікарський — з род. Одолянових — Valerianaceae. Важлива лікарська рослина. Впливає на серце. Althaea officinalis L. — Алтея — лікарська рослина з род. Слизових,— Malvaceae. Althaea rosenforma nigra рожа садова—з род. Слизових—Malvaceae. Вживається для закрашення вина. Foeniculum officinale All. Фенхель—з род. Окружкових—Umbelliferae. Добувається фенхелева олія. Borrago officinalis—з род. Шорстколистих,—Borraginaceae. Огірошник— медодайна трава. Phacelia tanacetifolia Benth. фецелія з род. Водолисткових — Hydrofhyllaceae — медодайна рослина. Asclepias Cornubi Decaisn — Ваточник—дає вату. Alcanna tinctoria L. альканна з род. Шорстколистих,— Borraginaceae — корінь червонобарвник. Isatis tinctoria — Вайда, род. Хрестоцвітні,— Cruciferae дає синій барвник. Rhus cotinus—скомпія. Pirus forminalis—берека. Prunus laurocerasus. Amygdalus communis.

Проф. Кам'янецького І. Н. О.— Н. Гаморак уложив порадник для культури і збору лікарських рослин, який вийшов друком в Кам'янці під наголовком: „Культура і збір лікарських рослин".

Гр. Турський (голова товариства рибалок і мисливців) провів значну роботу по вивченню рибальства і мисливства округи. Ефект цієї праці— часткове відновлення рибного і мисливського господарства округи. За для використання пливучих вод для електрифікації округи визначено тов. Турським гіпсометричні дані яру річки Смотрича.

Виявивши, що Кам'янеччина з боку природи і історичного минулого сконцентровує велику кількість наукових і науково-навчальних цінностей, яких немає в других країнах України і Спілки, ОКК ставить своїм завданням утворити з округи місце екскурсій широкого маштабу, що до певної міри може спричинитися до піднесення її господарства. Докладну записку на цю тему виготовлено проф. Гериновичем і передано голові ОВК і члену ЦВК тов. Са-

мойлову, який задумує реалізувати це питання в наших центральних органах.

Поширення краєзнавчої свідомости в окрузі вплинуло корисно на правильну постановку навчання серед учительства, утворило сприятливі умови для примінення активно-творчих методів навчання, та сприяє роботі других ділянок радянського будівництва, яким наші краєзнавці ідуть на зустріч. Необхідно зазначити й продукцію краєзнавців — свідомих радбудівників.

Др. Вол. Геринович.

Луганська округа.

1. Науково-краєзнавчий гурток по вивченню басейна середньої течії р. Донця на протязі 1926 р. перевів таку роботу.

Відбулося чотири засідання, на яких заслухано доповіді:

С. А. Локтюшов.— „Про краєзнавчі курси в м. Луганську". „Про археологічні розкопки в околицях м. Луганська в-осени 1926 р.". „Старовинне населення басейна р. Донця та зміни його за знахідками останків матеріяльної культури".

М. Г. Штам.—„Про знаходження вушастого їжака на території України".

В. А. Фесенко.— „Про заселення Луганська за архівними даними".

Біологічна секція гуртка під керуванням М. Г. Штама з'осереджувала свої наукові дослідження в басейні р.р. Лугані та Донця, де провадилося вивчення фавни стоячої води.

Архівна секція під керуванням В. А. Фесенко провадила свою працю в місцевому Окрархіві та в заводських архівах, вивчаючи матеріяли, які торкаються перших моментів заводського життя Луганщини.

Археологічна секція під керуванням С. А. Локтюшова провадила археологічні розвідки та розкопки в Луганській та сумежних округах. Перші провадилися в цілій низці пунктів в басейні середнього Донця. Тут були відкриті два городища пізнього типу. По дюнах знайдено де-кільки розвіяних неолітичних стоянок. Розкопки велися*) в звязку з охороною пам'яток минулого, на сторожі чого пильно стоїть секція. На південній околиці Луганська під заселення були нарізані ділянки, на яких малося десять могил. В процесі застройки площи п'ять могил було зруйновано, в звязку з чим археологічна секція примушена була їх розкопати, аби зберегти все, що в них поховано. Відчит про ці розкопки передано до Всеукраїнського Археологічного Комітету при У. А. Н. Секція має в своєму розпорядженні археологічний музей-кабінет.

2. Другою організацією, що виникла недавно і потроху провадить краєзнавчу роботу, є „Наукове т-во Донеччини". З доповідів, заслуханих на зборах товариства, для краєзнавців мають інтерес такі:

М. Н. Гребенева.— „Флора Луганської округи". С. Г. Грушевський.— „До характеристики окупації німцями України в 1918 р." (за матеріялами Луганського окрархіву).

Членами наукового товариства вміщено в часопису „Радянська Школа" такі статті: С. А. Локтюшов.—„Краєзнавство на Луганщині", Н. І. Стефанович.—„Донецький басейн", В. А. Фесенко. — „До історії виникнення м. Луганська".

3. При біологічній лабораторії Донецького Інституту Народньої Освіти працює гурток педагогів - природни-

*) За кошт Соц. Музею Донбаса.

ків, який провадить вивчення водної фавни, комах і рослинности околиць Луганська. Матеріяли цього вивчення зберігаються в Соціяльному Музеї Донбаса в Луганську.

С. Локтюшов.

Одеська округа.

В серпні 1923 р. в м. Одесі засновано Одеську Комісію Краєзнавства при Українській Академії Наук, яка поставила своїм завданням всебічне вивчення місцевого краю, його історії та старовини, його населення і природніх продукційних сил. Комісія організувала працю по чотирьох секціях: 1) натуральних багатств краю, 2) археологічній, 3) соціяльно-історичній та 4) етнографо-лінгвістичній. Наслідки діяльности Комісії висвітлено в двох виданнях „Вістника Одеської Комісії Краєзнавства" ч. 1 і 2—3 і говорять за широку інтенсивну працю за участю видатніших представників науки. За останні роки переведено такі праці в справі вивчення місцевих продукційних сил:

1. Список місцевостей, що повинні бути заповідниками природи.

2. Проф. Н. М. Лігнау.—Вивчення Одеської затоки в гідробіологічному відношенні.

3. Дослідження умов схожости сім'ян бур'янів з околиць Одеси—проф. Ф. М. Бородько.

4. Проф. Пастернацька, В. Ф.—Дослідження флори вапневих відслонень ґрунту в околицях Одеси.

5. Рослинність солонців побережжя Чорного моря — проф. Г. І. Потапенко.

6. Вивчення плавнів і покладів торфу в них — проф. Л. В. Кліментів.

7. Вивчення біологічних процесів в Одеських лиманах та на полях зрошення—проф. Я. Ю. Бардах.

8. Вивчення водоростів водоймищ Одеської округи — проф. Д. О. Свиренко.

9. Сортове вивчення культурних рослин причорноморського степу — проф. А. А. Сапегін.

10. Гідрологічні спостереження на Чорному морі між Одесою та Херсоном — проф. В. В. Лебедів.

11. Обслідування глин с. Парутіно з боку керамічного виробництва — інж. Красників.

12. Вивчення корабльового шашля в Одеському порту—проф. С. М. Морін.

13. Геологічна структура Куяльницько-Хаджибейського Пересипу—проф. В. І. Крокос.

14. Одеські поля зрошення з погляду їх утілізації для сільського господарства — проф. Г. О. Потапенко.

15. Грунти Одещини — проф. В. І. Крокос.

16. Обслідування болгарських колоній степової України (Великий та Малий Буялик та инш.) з економічного та побутового боку,— т. Цвітко.

17. Обслідування річки Кодими з боку рослинности та господарських можливостей — т. Мітківський.

18. Обслідування економіки та побуту с. Д—ки Одеської окр.—т. Юрківський.

19. Вивчення фізико-хемічних властивостей Одеських лиманів—В. В. Лебедів.

20. Грунти і рослинність Тілігульського та Тузлівського Пересипу — т. Потапенко.

21. Вплив фізико-географічних умов Одещини на врожайність хлібів—тов. Танфільєв.

Тульчинська округа.

Тульчинське округове краєзнавче товариство засновано в квітні місяці минулого року. До кінця року воно вже нараховувало до 30 ч. членів і розгорнуло роботу. Силами Товариства закладено музей, який поки що займає невелике помешкання з трьох кімнат, але має незабаром поширитись. Ведеться колективна праця по збіранню матеріялів що до горожанської війни до збірника „Горожанська війна на Тульчинщині“. Поволі товариство налагоджує звязок з селами.

Чернігівщина.

Остерське Наукове Товариство Краєзнавства засновано в липні 1924 року і веде працю по секціях: природничій, археологічній та етнографічній. Крім секцій Товариство має допомічні інституції, а саме: станції—метеорологічну, гідробіологічну, луків і лікарських рослин. За час свого існування Товариство перевело таку працю:

Природнича секція.—Збірання термінологічного матеріялу з різних галузей природознавства, популяризація справи охорони природи, фенологічні спостереження, обслідування льодовикових валунів біля Моровська, геологічні розвідки в с.с. Моровську та Рудні, обслідування болота „Видрі“; вперше встановлено на території Остерщини присутність тирси (Stipa, sp.); виявлена присутність бобра в околицях Евминки.

Археологічна секція.—Переведено розкопки в Евминці та Бугаївці (трипільська культура та неоліт); зроблені археологічні розвідки в Сувиді, Крехаїві, Данівці, Вовчку, Моровську, Пархимові, Воденьках, Жукині, Острі та инш. місцевостях; розкопано дві могили в Булахові; знято на план Старогородські вали.

Етнографічна секція.—Статистичне обслідування письменности населення половини Остерського району від 8 до 50 років; обслідувана економіка с. Пархимова; зібрано 160 карток термінологічного матеріялу; зроблено малюнки віконного орнаменту в чотирьох селах; зібрано вишивки в с. Біликах та зразки старовинного вишивання в м. Острі; записані пісні, що співають в с. Старогородці.

Метеорологічна станція.—Окрім звичайних спостережень над температурою, тисненням повітря, опадами та ин. провадилися спостереження над розвитком сільсько-господарських культур в звязку з погодою, над грозами та градобоями, над скресом та замерзанням річок, над сніговим настилом і хуртовинами. Станція має звязок з Укрметом і Харківською Обсерваторією.

Гідробіологічна станція.—Провадить систематичні спостереження над температурою, прозорістю, швидкістю течії та рівнем води в річці Острі. Вивчення мікрофлори та мікрофавни р. Остра та ставка коло неї. Зібрана колекція риб і водяних полукрильців (Hemiptera) і макрофлори р. Остра. Організовано демонстративні акваріуми з водяними рослинами р. Остра.

Станція луків.—Мета станції—вивчення луків річок Десни та Остра. Зібрано гербарій луків Десни.

Станція лікарських рослин.—Складено гербарій лікарських рослин Остерщини. Закладено в 1924 році досвідня грядка в 50 кв. м., де провадилась культура 25 головних лікарських рослин. Весною 1925 р. закладені плантації лікарських рослин на 1.500 кв. м.

БІБЛІОГРАФІЯ.

А. Козаченко.

Краєзнавча бібліографія.

Доводиться стверджувати (та цього й сами краєзнавці не зрікаються), що краєзнавча свідомість серед краєзнавців УСРР дуже незначна. І листи з низових краєзнавчих організацій, і стан їх на місцях як-найкраще доводять це, викриваючи серйозну галузь роботи для різних ступенів організованого краєзнавства на Україні. Через незначну матеріяльну спроможність сучасного краєзнавця, йому, незалежно від того, якої наукової кваліфікації він буде, дуже мало відомі праці з тих, що дають розуміння краєзнавства, його методів як і тих, що подають про самі наслідки вивчення якогось краю.

Ось тут і виростає потреба розпочати краєзнавчу бібліографію.

Ураховуючи це, Український Комітет Краєзнавства відводить у журналі для питання краєзнавчої бібліографії окремий відділ. Цей відділ міститиме такий матеріял: статті з питань організації краєзнавчої бібліографії по наших українських краєзнавчих об'єднаннях, огляди та рецензії на книжки та статті з поля краєзнавства взагалі, його методики зокрема та краєзнавчих праць, розроблених в прикладанні до певного краю. Останнє буде довідковою літературою для наших краєзнавців, а разом і зразком (з відповідною оцінкою) краєзнавчої роботи. Таким чином, розуміючи всю вагу заведення систематичної краєзнавчої бібліографії на Україні, як виходного пункту до краєзнавчої роботи ми й розпочинаємо свій відділ з першого ж числа журналу.

БІБЛІОТЕЧКА ДЛЯ ПОЧАТКУЮЧОГО КРАЄЗНАВЦЯ.

Відчуваючи потребу в краєзнавчій літературі, наші організації часто звертались до У.К.К. з проханням порадити якийсь список книжок, що складали б певний краєзнавчий, так би мовити, мінімум. Нині Комітет вирішив систематично рекомендувати краєзнавчим організаціям список книжок з поля краєзнавства. Треба, щоб і на-далі наші товариства зверталися до Комітету в різних бібліографічних питаннях, починаючи від запитів про окремі книжки, й кінчаючи вимогами на складання зразкових бібліотечок (навіть включаючи виконання замовлень на виписку літератури). Останнє допоможе налагодити постачання літературою, як і сприятиме її здешевленню.

Наші краєзнавчі організації мають дуже незначні засоби до придбання книжок. Тому найбільше вимог було на бібліотечки на 5—6 карбованців.

Підібрати щось з книжок, щоб вони як-раз були на точну суму, то є річ неможлива, не можна також завіряти, що все, що радитиметься, ще є на книжковому ринкові, не розпродано. Але в своїх рекомендаціях ми й це братимемо до уваги *).

1. Першим підручником для краєзнавця слід рекомендувати збірку: „Первые шаги краеведа", сб. под редакцией *Н. А. Дорогутина* и *М. В. Муратова*, 1926 г. 190 стр., ц. 1 руб. 30 коп.

Книжка містить в собі низку статей відомих краєзнавців. Питанню про краєзнавство, його сучасне та минуле значіння й роботу та ролю краєзнавців у вивченні краю присвячує тут змістовну статтю *Н. А. Дорогутин*. Другою йде стаття *А. А. Масурова*, що зачіпає конкретно перші кроки з організації краєзнавчої роботи. Далі йдуть 4 статті, що торкаються краєзнавчого вивчення окремих боків краю.— Що до вивчення краю *(А. Шаховская)*, про дослідження економіки (*Феноменов*), краєзнавче вивчення побуту (*Соколов*) і нарешті про краєзнавчу роботу з історії та суспільствознавства (*Чернов*).

Надзвичайно важливе для розвитку краєзнавчої роботи питання освітлює стаття про значіння краєзнавчого музею та про його організацію (*Григоров*). Наприкінці подано змістовний огляд краєзнавчої літератури, що дає вказівки для краєзнавців різної підготовки та фаху (*Муратов*). В цілому збірник дуже цінний.

2. Далі можна рекомендувати книжку Муратова: „Изучение местного края", стр. 48, ц. 40 к. Автор сам брав участь у організації краєзнавства в РСФРР, тому до низки питань підходить практично: завдання вивчення краю, суть краєзнавства за наших і минулих часів, накреслення різних боків краєзнавчої роботи, вказівки до організації роботи, зокрема про ролю музею в вивченню краю. Робота написана легкою мовою.

3. Далі слід назвати книжку, що має на меті (й з цим справляється) популяризувати основи краєзнавчої роботи, це: *Н. Байсутов*, „Начатки краеведной работы", ц. 75 к., 1926 г. — легкий виклад при серйозному ставленні автора до цього завдання, роблять книжку цінною для початкуючого краєзнавця.

4. Тут ми мусимо згадати дуже цінний збірник „На новых путях краеведной работы" под редакцией доцента *А. И. Дзенс-Литовского* и проф. *К. П. Ягодовского*, 1926 г., 127 стр., ц. 1 руб. Збірник вміщує статті, розроблені ще 1925 року, але робота ані трошки не встаріла. Саме в момент перелому в напрямках (а відціля й змісті) краєзнавчої роботи, при переході її від кутка „родиноведения" на рейки конкретного виробничого краєзнавства, вихід цього збірника дуже допоміг колам краєзнавців у розвязанні низки цікавих та дієвих, життьових краєзнавчих питань. Перша стаття Дзенс-Литовского „На новых путях краеведной работы" подає розуміння виробничого краєзнавства, визначає його завдання та зміст. В другій статті розглядаються хибні, невірні розуміння

*) Рекомендовану бібліотечку, що до її складу, подаємо за постановою Метод-Бюро УКК.

краєзнавства (ототожнювання з географією, розуміння під краєзнавчою лише науково-дослідчу роботу і т. д.); аналізуючи розвиток краєзнавства, його місце в суспільному житті після революції, автор *Павлов-Сільванський* доходить до конкретного визначення краєзнавства. В статті *Гринкевича* „Краеведение и Марксизм“ подається марксистське обґрунтовання розуміння краєзнавства на виробничій основі, до статті додається й план вивчення міста з марксівським підходом. Ст. *Феноменова* „Перспективы школьного краеведения“ зачіпає болючі питання ув'язки краєзнавства з шкільною роботою. В статті *Філіпова* „Принципы организации местных музеев“ детально змальовується організаційні питання про форми ув'язки музейної й иншої краєзнавчої роботи. Решта статей зачіпає питання про антропологічне вивчення краю в школі, мережі шляхів, території краю то-що.

Збірник приступний для більш-менш підготовленого читача, тому ми дуже рекомендуємо цю книжку. Велику користь принесе вона й педагогові.

5. За цим слід відзначити „Как изучать свой край“ — збірник праць Географо-Економічного Дослідчого Інституту в Ленінграді, 1925 року, 214 стор., ц. 1 карб. 50 к. Збірник розраховано на підготовленого читача. Солідність змісту збірника визначається й тими видатними фаховими науковими силами, що вмістили свої статті в ньому. Тому-то й цінні для підготовлених з боку освіти краєзнавців ці статті. Вивчення геології, метереології, вод, болот, ґрунтів, флори, переведення зоологічних, антропогеографічних спостережень, а також порушення цікавих питань про виявлення впливу війни та революції на сільське господарство— ось що розглядають автори в збірникові. Розгляд цей, без сумніву, дуже змістовний, часто вміщує в собі й спеціяльну бібліографію окремих статтей, навіть прогфами і таким чином для дослідників-краєзнавців та педагогів збірник принесе велику користь. У краєзнавчих товариствах таку збірку слід мати: вона допоможе налагодженню наукової сторони краєзнавчої роботи. Розуміння краєзнавства в цьому збірникові дано таке, що до нього як-раз слід підійти критично.

6. Нарешті, останнє, що слід рекомендувати до бібліотечки, це невеличку, але коштовну, як бібліографічну збірку, працю *Байсутова, Н.* „Что читать по краеведению“, 1926 г., ц. 65 к. Хоч у першій з рекомендованих книжок — „Первые шаги краеведа“ є підібний матеріял, незалежно від того, чи вдасться придбати ту книжку, працю *Байсутова* ми рекомендуємо: вона дає основне знайомство і викликає інтерес до краєзнавчої літератури.

Ми звертаємося до т.т. краєзнавців з закликом прийти нам на допомогу, надсилаючи свої запитання, замовлення, відгуки, побажання, то-що, що до бібліографії, а також надсилаючи зразки усіх місцевих краєзнавчих видань.

В поліпшенні бібліографічного боку нашого журналу зацікавлені-бо в першу чергу самі краєзнавці України.

Цього статуту затверджено постановою Центромекосо від 27 січня 1927 р. (протокол № 3, п. 3).
Нач. Адмінвідділу (підпис):
Невський.
Секретар (підпис):
Мойсеєнко.

СТАТУТ

.... Краєзнавчого Товариства.

I. Загальні положення.

1. .... Краєзнавче Т-во має на меті:

а) всебічну допомогу радянському будівництву шляхом виявлення та наукової обробки даних, що торкаються продукційних сил ....округи (району) в широкому розумінні цього поняття;

б) поширення відповідних відомостей про свій край і

в) збудження інтересу до вивчення його.

2. Для здійснення поставлених завдань Товариство:

а) заслуховує та обмірковує доповіді за своєю спеціяльністю;

б) влаштовує прилюдні доповіді та лекції;

в) організує спостереження, збирання матеріялів, подорожі та екскурсії;

г) влаштовує музей, виставки та инші підсобні заклади;

д) утворює бібліотеку за своєю спеціяльністю;

е) друкує свої праці;

Примітка: Зазначені в пункті 2 розділи, Товариство переводить в життя на основі та в межах відповідних узаконень.

3. Товариство користується правами юридичної особи і має печатку з написом: „.. Краєзнавче Товариство".

4. Товариство щорічно подає до НКО через Український Комітет Краєзнавства звіт про свою діяльність, та в копії до Адміністративного Відділу Окрвиконкому, що зареєстрував статут Т-ва.

II. Склад Товариства.

5. Членами Товариства можуть бути всі особи, що досягли 18 років, не обмежені в правах по суду, що працюють в галузі вивчення місцевого краю, або виявили активне бажання працювати в цьому напрямку.

Примітка: За постановою Загальних Зборів членами Товариства можуть бути особи й менш 18 рок., але такі особи не мають права бути обраними до керуючих органів Товариства.

6. Першими членами Товариства з'являються члени-фундатори Т-ва. Нових членів обирають Загальні Збори Т-ва.

7. Вибуття з членів Товариства може мати місце або по заяві самого члена, або за постановою двох третин наявного складу членів Т-ва, на випадок, коли член Т-ва зробить що-небудь, що порочить Т-во.

8. Списки членів Т-ва щорічно подаються до того органу НКВС, що зареєстрував статут Т-ва.

III. Кошти Товариства.

9. Кошти Т-ва складаються з:

а) членських внесків та пожертв;

б) допомог від урядових і громадських установ та організацій;

в) прибутків від продажу видань, вхідної платні за лекції та ин.

IV. Збори Товариства.

10. Загальні Збори Т-ва скликає Правління, при чому збори поділяються на розпорядчі та чергові (наукові). Розпорядчі збори скликаються не менш одного разу на рік і дійсні при наявности на них не менш як $^1/_2$ всієї кількости членів, крім того, розпорядчі збори повинні бути скликаними за постановою Ревізійної Комісії або по заяві не менш як 10 дійсних членів Т-ва.

Наукові (чергові) збори скликаються в міру потреби для обговорювання наукових доповідей і питань про біжучу діяльність Т-ва і дійсні при всякій кількости присутніх членів Т-ва.

11. Загальні Збори (розпорядчі):

а) обирають Правління Т-ва й Ревізійну Комісію;

б) розглядають і затверджують плани та проекти Правління;

в) приймають і виключають членів Т-ва;

г) встановлюють розмір членських внесків і терміни виплати їх;

д) розглядають та затверджують звіти Правління й висновки Ревізійної Комісії;

е) обговорюють і в разі потреби вносять зміни пунктів статуту.

Примітка: Прийняті зборами зміни в статуті йдуть на затвердження за встановленим порядком;

є) обговорюють питання про закриття Т-ва.

V. Правління та Ревізійна Комісія.

12. Правління Товариства є виконавчий орган його і обирається Загальними Зборами в складі 3 членів і 2 кандидатів, терміном на 1 рік.

Примітка: Перевибори членів Правління можуть бути переведені й до кінця терміну.

13. Правління Товариства:

а) обирає зі свого складу голову, секретаря й скарбника;

б) скликає Загальні Збори Т-ва;

в) веде всю фінансово-господарчу відчитність і відповідає за майно й кошти Т-ва;

г) складає плани роботи Т-ва й переводить їх в життя;

д) підтримує зносини з Українським Комітетом Краєзнавства та иншими краєзнавчими організаціями;

е) відчитується перед загальними зборами Т-ва.

14. Про склад Правління та про всі зміни в йому повідомляються органи Наркомосвіти та НКВС.

15. Ревізійна Комісія вибирається в складі 3 осіб терміном на 1 рік. Ревізійна Комісія має право завжди перевіряти фінансово-господарчу діяльність Правління Т-ва, але обов'язково на протязі року повинна зробити не менш як 2 ревізії.

16. Т-во може бути ліквідовано, як за розпорядженням відповідних урядових органів, так і за постановою Загальних Зборів Т-ва.

17. Т-во вважається припинившим свою діяльність в разі неподання до Наркомосвіти звіту про діяльність на протязі 3 місяців після скінчення відчитного року.

18. У випадку ліквідації Т-ва все майно передається в розпорядження Українського Комітета Краєзнавства при НКОсвіті.

Примітка: В разі, коли Т-во ліквідується за постановою Загальних Зборів, ліквідація Т-ва провадиться ліквідаційною комісією, що її обирають Загальні Збори. В разі, коли Т-во ліквідується за постановою органів влади, ліквідація провадиться цими органами.

Про порядок затвердження Статутів Краєзнавчих Товариств.

1. Реєстрація Статутів Краєзнавчих Товариств провадиться в міжурядницькій комісії в справі товариств і спілок (МЕКОСО) при адмінвідділах округових виконкомів на підставі постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 7 жовтня 1925 р., що вміщена в Збірнику Узаконень та Розпоряджень Р.-С. Уряду України в ч. 75—76 від 5 листопаду 1925 р. під ч. 438 „Про порядок реєстрації товариств і спілок, що не мають на меті добувати прибутків, і про порядок догляду за ними".

2. Особи, що бажають закласти краєзнавче товариство, повинні подати про те оплачену гербовим збором заяву до округової МЕКОСО, додавши п'ять примірників Статуту.

3. Нормальний Статут Краєзнавчих Товариств затверджено постановою ЦентрМЕКОСО, при Н.К.В.С. від 27 січня 1927 р., протокол ч. 3, п. 3.

4. В нормальному Статуті треба указати:

а) в п. 1 і 3—назву Товариства;

б) в п. 9а—розмір членських унесків.

5. Заяву про реєстрацію мають підписати не менш, як 10 фундаторів, підписи їх засвідчуються нотаріусом, але округова МЕКОСО може звільнити від засвідчення підписів при умові, що заяву підписують під-

час подання її до комісії, про що секретар комісії робить відповідний надпис про це на самій заяві.

6. В заяві належить зазначити:

а) адреси фундаторів,

б) де вони стало перебувають і

в) чим трудяться.

7. Протягом місяця, відколи було подано Статут, округова комісія повинна винести свою постанову про реєстрацію Статуту або відмову в цьому.

8. Коли протягом місяця не буде винесено постанови про реєстрацію Статуту або про відмову в реєстрації, то фундатори мають право відкривати діяльність товариства.

9. Про реєстрацію Статуту комісія оголошує у місцевому офіційному органові друку. Суми, потрібні на переведення публікації, фундатори вносять до комісії.

10. Видатки Товариства на переведення реєстрації таким чином складають:

а) оплата гербовим збором заяви,

б) оплата публікації,

в) у випадку попереднього підпису заяви фундаторами, не в присутності секретаря комісії.—видатки на нотаріяльне засвідчення 10 підписів.

11. По затвердженні Статуту фундатори повинні повідомити про це Український Комітет Краєзнавства для включення даного Товариства в загальну мережу краєзнавчих організацій.

Положення про Методичне Бюро У. К. К.

I. Для організації методичної роботи в галузі краєзнавства і для планомірного розвитку її при У.К.К. засновується Методичне Бюро з п'яти чоловік, яких обирає і затверджує У.К.К.

II. Зміст роботи Методичного Бюро полягає:

1. В збиранні програмів та інструкцій виданих різними науковими та краєзнавчими організаціями та установами:

а) з літературних джерел;

б) від самих організацій та установ.

2. У виробленні:

а) програмів

1) для Краєзнавчих Товариств;

2) для гуртків різного типу;

б) інструкцій

1) по питанням. комплексового вивчення певних місцевостей;

2) з різних галузів краєзнавчої роботи.

3. В розгляді матеріялів,

4. В методичній консультації, що ...цін, так і краєзнавчі гуртки і то...

II. Форми і засоби роботи М. Б. так...

1. Засідання М. Б., де провадиться:

а) планування роботи,

б) розгляд і затвердження програм,
дичних матеріялів.

2. Праця окремих членів М. Б., осіб ... запро...вих і громадських установ.

3. Підготовка до видання різних методичних матеріялів.

4. Біжуче листування з місцями.

5. Використовування преси спеціяльної, краєзнавчої й загальної періодичної.

Положення про мережу кореспондентів У. К. К.

I. Мета мережі кореспондентів.

1. Вивчення умов і перспектив для розвитку краєзнавчої роботи по окремих місцевостях.

2. Створення низового краєзнавчого активу.

3. Поширення краєзнавчої роботи до найглухіших закутків У. С. Р. Р.

II. Організація мережі.

1. Кореспондентські пункти засновуються в тих місцях, де краєзнавчі організації ще зовсім слабі, або їх ще не закладено.

2. Кореспондента обирає У. К. К. з числа осіб, які виявили інтерес до краєзнавчої роботи й свідомі тих завдань, що на них покладаються Комітетом.

III. Обов'язки кореспондента.

1. Періодичне інформування У. К. К. про стан краєзнавства в районі.

2. Інформування У. К. К. про окремі моменти в житті району, цікаві в краєзнавчому відношенні (напр.: знайдення кістяків тварин давніх доб, знайдення історичних документів, масове з'явлення тих чи инших тварин або шкідників).

3. Освітлювання перед У. К. К. характерних особливостей свого району, що потрібують окремої уваги або детального вивчення.

4. Виконання доручень У. К. К.

IV. Звязок між кореспондентом і У. К. К.

1. У. К. К. провадить біжуче листування з кореспондентами.

2. У. К. К. періодично надсилає до всіх кореспондентів загальні листи інформаційного та інструктивного змісту.

3. Для звязку використовується часопис У. К. К., де вміщаються відповідні матеріяли, що торкаються кореспондентської роботи.

кореспондента №

ента Українського Комітета
знавства.

. К. про стан краєзнавства в районі.

знавчі осередки.

доповіді на краєзнавчі теми (на яких засі-
ях та з'їздах і хто виступав з ними).

тті про краєзнавство або цікаві з краєзнавчого
них газетах або місцевих часописах. (Слід надси-
зувати назву, число газети й дату).

районі самостійно працює в справі вивчення місцевого краю
які саме галузі. (Напр.: збирає мінерали, рослини, колекції комах, стежить за погодою й веде записи; записує старі думи, перекази і ин).

II. Інформування У. К. К. про окремі моменти в житті району, цікаві в краєзнавчому відношенні.

Програмом їх передбачити і охопити не можна. Тому кореспондент повинен уважно приглядатися й прислухатися до всього, що його оточує навколо. Приклади можуть бути такі: знайдення в землі великих кісток колишніх тварин; з'явлення тварин, що досі не зустрічались у цій місцевості; знайдення в землі старовинної зброї або посуду; знайдення цікавих документів і т. ин.

III. Освітлювання перед У. К. К. характерних особливостей свого району, які потрібують окремої уваги або докладного вивчення.

Кореспондент повинен уважно поміркувати над всім, що його оточує: над тою природою, що є навколо, дає засоби для існування людини й впливає на це існування; над тою працею, що виростає в процесі здобування та використовування природніх засобів даної місцевості. Нарешті над людською громадою, що склалася в процесі цієї спільної праці: форми цієї громади, внутрішня структура, побут її, і все це в минулому і сучасному. В наслідок уважного приглядання до оточення, кореспондент повинен виявити, чим даний район різниться від другого, що в ньому є характерного, особливого.

Приклади можуть бути такі: в певному районі є багато глин, яких використовують гончарі для простого посуду; є потреба і змога налагодити гончарне виробництво за допомогою інструкторів керамиків для підвищення продукції цього виробництва. Може бути район, де до цього часу живо збереглися згадки і може деякі пам'ятки про кріпацтво, сваволя панів і злидні селянства і т. ин.

Інформації У. К. К. про все це допоможе з одного боку стати кореспондентові на правильний шлях у краєзнавчій роботі, з другого, допоможе У. К. К. орієнтуватись в завданнях і перспективах краєзнавчої роботи в даному районі.

Відповідальний редактор — *М. Криворотченко.*